

IV. ФУТБОЛНО ХУЛИГАНСТВО

1. ВЪВЕДЕНИЕ

В сравнение с останалите европейски страни, в България футболното хулиганство има относително кратка история, като неговите съвременни форми възникват през 1990-те години, без до момента да са ставали предмет на задълбочени академични изследвания. През последните 10 години сред футболните хулигани расте честотата на проявления като насилие, ксенофобия, етническа и религиозна нетърпимост, както и екстремистки и радикални нагласи.

През периода на комунистическия режим общодостъпната информация за организираните футболни запалняковци беше оскъдна. В средствата за масово осведомяване спорадично се отразяваха инциденти на насилие, свързани със спортни прояви, докато футболното хулиганство по принцип не се приемаше като сериозна заплаха за сигурността. Един от първите по-тежки актове на насилие възниква през 1977 г. в Хасково, когато привърженици на местния отбор нападат съдията и повреждат автобуса на футболен клуб ЦСКА⁵³⁰. Интервюта с футболните запалняковци, публикации в пресата и преглед на форумите в интернет навеждат на заключението, че тежки инциденти са възниквали не само в София и Пловдив, а и в по-малки градове, с не дотам изявени футболни отбори, като Бургас, Станке Димитров (Дупница), Враца, Благоевград.

Огромната популярност на футбола в България се възприема от управляващата комунистическа партия като полезно идеологическо и социално средство за контрол над населението. Още в края на 40-те години започва да се копира съветския модел на ведомствени футболни отбори⁵³¹. Водещият принцип е, че ако в професионалния спорт се инвестират значителни ресурси, това ще доведе до спечелването на медали от Олимпийски игри и световни първенства. Идеологическото преимущество в този случай е възможността така да се демонстрират предимствата на „социалистическия модел“ пред западния. Така в спортните клубове участват различни министерства и окръжни партийни ръководства. Двата клуба, в които се съсредоточават най-големи ресурси, са ЦСКА и „Левски-Спартак“, с централи в София, които съответно са обвързани с Министерството на народната отбрана и Министерството на вътрешните работи. Последицата е, че от края на 60-те години възниква една контролиран сблъсък. За разлика от останалите спортове, в които професионалните спортисти се състезават срещу аматьори и печелят отличия, успехите

⁵³⁰ Димитров, П. *Футболното хулиганство в България: Част 1*. 23.08.2015 г.; статията е достъпна на адрес: <http://eurocom.bg/sport/article/futbolnoto-huliganstvo-v-bulgaria>

⁵³¹ Борисов, Т. (2015) *Държавна сигурност и българският футбол*, 25.04.2015 г.; статията е достъпна на адрес: <http://desebg.com/2011-01-16-11-42-13/2262-2015-04-25-08-06-36>

на съветския модел във футбола са ограничени поради факта, че конкурентите също са професионални спортисти. В България, независимо от относително доброто представяне на националния отбор, загубата на мачове се приема като предпоставка за политически риск. Популярността на играта създава проблеми на властите и по време на националното първенство. През 70-те и 80-те години на 20-ти век средната посещаемост на футболните мачове е 12 000 души, докато на мачовете между водещите клубове (ЦСКА, „Левски-Спартак“, „Тракия“, „Локомотив-Пловдив“) се събират множества от порядъка на 50 000 души.

В отговор на риска от струпванията на големи тълпи, службите по сигурността сформират специални звена за работа с неформалните квартални клубове на футболните привърженици (така наречените „агитки“). Има опасения, че футболните конфликти може да прераснат в политически протести срещу комунистическата партия и се развиват различни техники за контрол над различните типове организации на футболните фенове. Поддържа се огромен агентурен апарат, биват повдигани криминални обвинения срещу рискови привърженици на местните клубове, разследват се ръководствата на клубовете и т.н.

С началото на демократичните промени в България през 1990 г., държавата прекратява финансирането на професионалния спорт и започва бързото разпадане на старата клубна структура. Във футболните клубове, подобно на цялата икономика, започват криминални процеси на завладяване на активите. Подобно на останалите балкански страни, и в българските футболните клубове влизат различни криминални лидери и бизнесмени с противоречива репутация. Агитките и особено агентурата на ДС активно се включват в тези завладявания и сблъсъци между различните лагери, борещи се за контрол.

От началото на 1990-те години българските футболни клубове се формират под влиянието на две тенденции, които продължават да оказват влияние и до настоящия момент. Първата е използването им като чисто икономически инструмент за укриване на данъци и пране на пари. Втората е експлоатацията на клубовете и на техните привърженици за политическо влияние. Клубовете осигуряват различен вид социална мрежа между привържениците си, политици, магистрати и бизнесмени. Освен това фен клубовете се превръщат в ядра на групи за оказване на уличен натиск. Малките и средно големите градове напълно ефективно могат да бъдат поставени под контрола на социалната мрежа на футболния отбор и на агитките му. В Пловдив и особено в София има възможност да се оказва натиск на национално ниво чрез двата най-големи клуба – „Левски“ и ЦСКА.

Междувременно властите нямат готовност да се справят с надигащата се вълна от насилие по стадионите, особено през първите години на това явление. Създаването на фракции (подгрупи със собствена идентичност) сред феновете на даден футболен клуб е опит да се догонят западните тенденции и начин на живот, което е типичен белег на всички допълнително обособили се младежки структури в България след 1989 г. В средата на 1990-те години хулиганските прояви на футболни запалняковци зачестяват и стават все по-тежки. Липсата на внимание от страна на държавните институции и резкият ръст на криминалната активност в кварталите на големите индустриални гра-

дове водят до формирането на организирани криминални структури в някои от ядрата на агитките.

Успоредно с криминализирането на ядрата на агитките и нарастващото насилие, в средата на 1990-те години протича процес на рязък спад на интереса към футболните първенства в България. От публика средно между 6 000 и 7 000 души на мач в средата на 90-те години, посещаемостта в средата на първото десетилетие след 2000 г. спада до 3 000 – 4 000 души. Това доведе до сформирани големи ядра във футболните агитки с опит в насилническото поведение и все по-малки периферии от спонтанни привърженици. Това от своя страна се превърна в посредствена предпоставка за няколко значителни инцидента през 2000 г. и постави началото на тежкото футболно хулиганство в страната. Използването на футболните агитки в политически протести обаче дълго време води до прикриване на проблема. Следва поредица от масови сблъсъци между фенове на ЦСКА и „Левски“, в които има ранени и убити. В крайна сметка срещу футболното хулиганство се приемат специални мерки чрез *Закона за опазване на обществения ред при провеждането на спортни мероприятия*⁵³².

Прилагането на закона се натъква на някои трудности, породени от последиците на икономическата криза през 2008 – 2011 г., която води до рязко намаляване на спонсорството за най-влиятелните футболни клубове в България. Политическата нестабилност през 2013 – 2014 г. бележи нов етап в развитието на футболните агитки. Все по-голямото значение на твърдите клубни ядра, породено от ниската посещаемост на мачовете, се признава в еднаква степен от политиките, от лобистките групи на бизнеса и от бившите служители на службите за сигурност. Ядрата вземат активно участие в разстановки по протести и контра-протести и се използват за „охрана“ на политическите лидери.

Настоящият анализ се основава на кабинето проучване, което включва преглед на академични източници и публикации в български и европейски информационни източници. Проведени са дълбочинни интервюта с два типа респонденти. Първата група включва експерти от специализираните структури на Министерството на вътрешните работи и ДАНС, работещи в областта на противообществените прояви от страна на спортните фенове, футболното хулиганство, както и по отношение на обвързаността му с десния екстремизъм. Във втората група са обхванати футболни хулигани/ултраси от четирите най-влиятелни футболни клуба в страната, както и спортни журналисти. Освен това, сред 30 полицейски служители от София, Пловдив, Варна, Бургас и Стара Загора бе разпространена анкета, тестваща инструменти за регистриране на радикално поведение. Придържайки се към определението за радикализация, възприето за целите на проучването (вж. „Въведение“), в тази глава се анализират рисковете от радикализация, съпътстващи различните формации на футболните привърженици. Анализът няма за цел да изследва в дълбочина икономическите и субкултурните характеристики на футболните фракции.

⁵³² Закон за опазване на обществения ред при провеждането на спортни мероприятия, Държавен вестник, бр. 96/29.10.2004 г., изм. ДВ, бр. 88, 9 ноември 2010 г.

2. ПРИЧИНИ И МОТИВАЦИИ

Причините за футболното хулиганство са комплексни и се пораждат от различни фактори от личностен и обществен характер. Поради липсата на достатъчно емпирични данни и проучвания върху футболното хулиганство в България и при откъслечни описания на причините, анализът в настоящия раздел прилага тристепенен аналитичен модел (на макро-, мезо- и микро-равнище) като най-практичен подход, който обикновено се възприема в академичните проучвания на първопричините на радикализацията като цяло. Моделът се използва като основа за систематизация на данните, събрани както от интервютата, така и от други национални проучвания, изследващи факторите, които подхранват спортното хулиганство.

Анализ на макроравнище

Повечето изследователи свързват основните фактори, които допринасят за радикализацията на макроравнище, с политическото и икономическото положение в страната: слабото икономическо развитие и съпътстващата го безработица, бедност, високи нива на корупция и периодични политически кризи. При все че тези политически и социално-икономически проблеми не трябва да се подценяват, на тях може да се гледа само като на обстоятелства, които допълнително утежняват явлението, защото водят до ръст на публичните прояви на насилие в обществото като цяло⁵³³.

Анализът на социалните и икономическите фактори в България, за които изследователите смятат, че влияят върху футболното хулиганство, показва, че страната би трябвало да е една от най-тежко засегнатите в Европа. Според интервюта, направени в рамките на настоящото изследване и специализирано социологическо изследване върху футболното хулиганство⁵³⁴, до 1998 г. отсъстват тежки инциденти с агитки. Ключов по отношение на появата на насилие по стадионите в България е периодът между 1997 и 2001 г.

Като най-често изтъкваната причина за екстремизирането на футболните привърженици през този период са безработицата и липсата на доход, осигуряващ минимален жизнен стандарт. Социално-икономическият натиск върху по-голяма част от населението е особено силен в периода 1998 – 2001 г. До 1997 г. реформите на трудовия пазар са бавни, а радикалните съкращения се отлагат. С изострянето на кризата под външен натиск, особено от страна на МВФ, започва драстично реструктуриране на българската икономика. Така съкращенията на работни места и ликвидациите на предприятия са вероятно най-тежките в Източна Европа. За сравнение, ако през лятото на 1996 г. делът на безработните се движи около 10 %, през пролетта на 2001 г. той е вече 19,3 %⁵³⁵. Според проучвания на неправителствени организации и синдика-

⁵³³ Šuput, D. (2012), Problemi u primeni propisa namenjenih borbi protiv nasilja i nedoličnog ponašanja gledalaca na sportskim priredbama, *NBP Žurnal Za Kriminalistiku I Pravo*, 16(2), с. 93-103.

⁵³⁴ Радева, М. (2009) Разгневени млади мъже. За футболното хулиганство и социалната криза, непубликуван ръкопис.

⁵³⁵ Въз основа на данни от Агенцията по заестостта.

тите този дял достига 23-24 %⁵³⁶. При това в определени райони и областни градове в страната безработицата достига нива от над 40 %. Фалитите и хаотичната ликвидация на предприятия след 1997 г. водят до ситуация, в която малки населени места с по едно-две предприятия са оставени без никаква възможност за работа, а големи градове губят от една втора до две трети от работните си места. Именно фен клубовете на „Левски“ и ЦСКА в тези градове или фен клубовете в областните градове, които имат футболни отбори с традиции, най-често се оказват участниците в тежки инциденти.

България е може би единствената в Източна Европа (с изключение на страни в зони на военни конфликти като Сърбия, Грузия и Армения), където свиването на доходите в домакинствата е толкова драстично. Според различни оценки, средният доход през 1997 г. е около 30 % от това, което домакинството получава през 1989 г. Макар че в края на 90-те години в Европа има страни като Албания, Молдова, Украйна с по-нисък среден доход, България се отличава с това, че е с най-рязък контраст при спада на доходите. Отново най-драстични са разликите в големите индустриални градове извън София.

Тежката и продължителна икономическа криза има драматични последици за основните институции, отговорни за социализацията на децата – семейството и образованието. През периода 1990 – 2003 г. **българското семейство** преживява процеси на криза и разпад. Ако през последната предкризисна година – 1989 г., броят на браковете годишно е 63 000, в края на 90-те спада до 35 000, а през периода 2001 – 2002 г. – под 30 000 годишно. Ако през 1989 г. процентът на извънбрачните раждания е 11 %, през 1995 г. достига 25,8 %, през 2000 г. – 38,4 %, а през 2003 г. – 46,1%, то последните данни от 2014 г. показват, че в България те са 59,1 % (страната е на първо място в ЕС по този показател)⁵³⁷.

Другата институция, която има ключово значение в социализацията на децата, е образованието. Въздействието на кризата през 1996 – 1997 г. и последвалата стагнация през 1999 – 2001 г. може да се проследи и в средното и висшето образование. В сравнение със страните в Източна Европа, през 1996 – 2000 г. България има най-голям процент отпадащи ученици във възрастовата група 15-19 години – средно около 38-39 % при 16 % в Полша и 19 % в Унгария и Чехия. Изследвания през този период показват, че средният брой отсъстващи ученици в средното училище се движи около 20 %⁵³⁸. Според изследването на TIMSS от 5-о място по природни науки през 1995 г., страната пада до 17-то през 1999 г. и е на 24-то през 2003 г. Подобен спад не регистрира нито една от 40-те изследвани страни⁵³⁹. След 2005 г. се на-

⁵³⁶ Gotchev, A. (2001) *Annual Early Warning Report 2001*. Sofia, UNDP, USAID, Open Society Foundation, Ministry of Foreign Affairs.

⁵³⁷ Национален статистически институт.

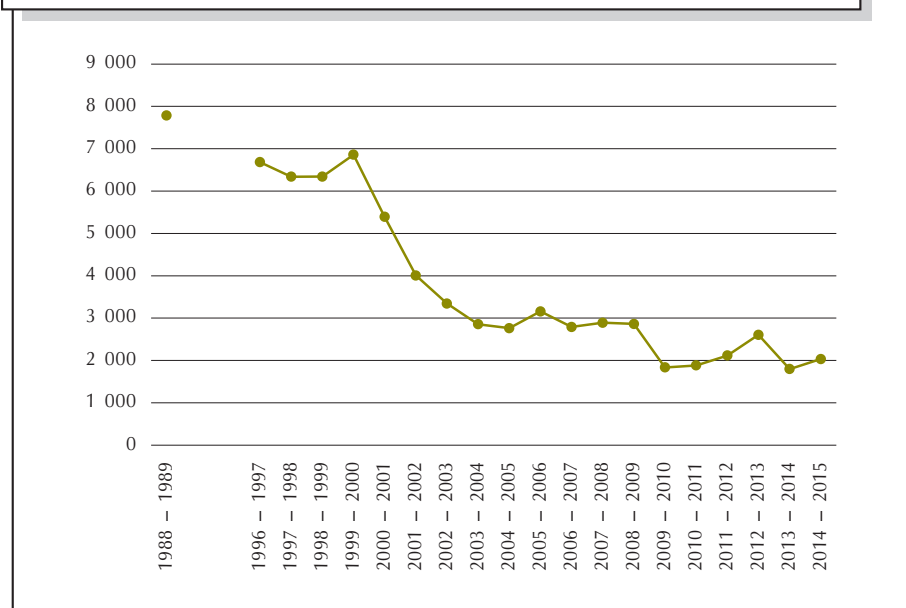
⁵³⁸ OECD (2002) *Education at a glance – OECD Indicators*. Paris, OECD; National Statistical Institute.

⁵³⁹ US Department of Education. National Center for Education Statistics (2001) *Digest of Education Statistics 2000*. Washington DC, NCES. Достъпно на: <http://nces.ed.gov/pubs2001/2001034.pdf>. US Department of Education. National Center for Education Statistics, *International Indicators* [Online]. Достъпно на: <http://nces.ed.gov/pubsearch/getpubcats.asp?sid=051> (Последно посещение на 28.10.2015.).

блюдава известно подобрение на ситуацията, но сривът в края на 90-те и началото на новия век не е преодолян.

Другият ключов макро фактор, повлиял поведението на футболните агитки е (спадането на) посещаемостта на мачовете. Както се вижда от графиката, след сезон 1999 – 2000 г. настъпва поврат по отношение на посещаемостта, която е в постоянен спад до 2004 – 2005 г. (виж Фигура 2). За съжаление не е много ясно какви са причините за този поврат. Различни са факторите, които се коментират от интервюираните, но няма емпирични оценки за тяхната тежест: 1) спад на интереса към футбола заради описаната криза в икономиките по места; 2) влошаване на качеството на футболните отбори извън София заради липса на финансиране; 3) нарастване на броя предавани по телевизията футболни мачове заради появата на частни медии, които предават директно мачове както от българското първенство, така и от големите европейски първенства; 4) резкият ръст на емиграцията (преди всичко на млади хора) след отпадане на визите за страните от шенгенската зона, и 5) не на последно място, появата на насилие по стадионите успява да изтласка обикновените привърженици от тези пространства.

Фигура 2. Средна посещаемост на мач през футболните сезони

Източник: Изчисления на авторите въз основа на данни от различни източници⁵⁴⁰.

Спадът на посещаемостта улеснява от една страна задачата на полицията за контрол над мачовете, от друга обаче засилва ролята на ядрата на агитки-

⁵⁴⁰ Данните за посещаемостта са компилирани след преглед на следните източници: http://football24.bg/leagues/attendance/league_id/4/season_id/1, <http://www.european-football-statistics.co.uk/attn.htm>, <http://www.fanface.bg/glasat-na-fena/itemlist/tag/посещаемост.html>

те. Това има сериозни последици. Първата е, че организирани агитки могат да оказват натиск върху ръководствата и собствениците на футболните клубове. Съответно това води до развитие на „платени отношения“ с лидерите на агитките (виж по-долу). Втората е свързана с необходимостта индивидуалният привърженик да търси „защита“ с принадлежността си към фракциите във футболните агитки (виж по-долу).

Анализ на мезоравнище

Социалната среда може да изиграе съществена роля при изграждането на лични мотиви за извършването на тежка хулиганска проява. От наличните проучвания може да се очертае много видима регионална специфика по отношение на взаимната връзка между посещаемостта на мачове и инцидентите, свързани с насилие. В този план може да се говори за субкултури при привържениците на различните футболни клубове. Данните от посещаемостта на мачовете от сезон 1999 – 2000 г. до 2014 – 2015 г. показват една различна рамка от това, което срещаме при полицейските статистики и медийното отразяване.

Има значими колебания при посещаемостта на футболните отбори⁵⁴¹. Прави впечатление, че клуб като „Берое“ – Стара Загора, например, за период от 15 години на два пъти има най-голяма посещаемост и като цяло за този период има 10 пъти повече публика от някои от най-популярните отбори като „Левски“ или ЦСКА. Подобна е ситуацията с „Ботев Пловдив“ или бургаските отбори „Нефтохимик“ и „Черноморец“, които също изпреварват по посещаемост най-големите за този период. От края на 90-те години се наблюдават резки ръстове и спадове при отбори с дълга традиция, които или изпадат или се завръщат в „А група“.

Един от важните фактори за тези големи сътресения е, че през този период собствениците и спонсорите на най-популярните клубове в страната постоянно се сменят. Част от тези лица са бизнесмени с лоша репутация, а в някои случаи това са хора от криминалния свят. Показателни са примерите с президенти и собственици на клубове, които са застреляни⁵⁴² или с такива, които са осъдени или срещу които текат съдебни разследвания⁵⁴³. Тези проблематични собственици често търсят влияние върху лидерите на агитките и използват футболните привърженици за постигане на икономически и политически цели по места. Противопоставянето и конфликтите между ръководствата на футболните клубове се пренася върху техните футболни агитки. Съответно използването на насилие на стадиона, около стадиона или в града

⁵⁴¹ Данните за посещаемостта са компилирани след преглед на следните източници: http://football24.bg/leagues/attendance/league_id/4/season_id/1, <http://www.european-football-statistics.co.uk/attn.htm>, <http://www.fanface.bg/glasat-na-fena/itemlist/tag/посещаемост.html>

⁵⁴² Илия Павлов (президент на ЦСКА и „Черно Море“), Георги Илиев („Локомотив Пловдив“ и „Велбъжд“ Кюстендил), Александър Тасев („Велбъжд“ Кюстендил), Стоил Славов, Милчо Бонев, Дмитрий Минев („Славия“ София), Юрий Галев („Рилски спортист“ Самоков) и др. по-неизвестни.

⁵⁴³ Иван Славков („ЖСК-Спартак“ Варна), Костадин Хаджииванов („Беласица“ Петрич), Христо Порточанов („Нефтохимик“ Бургас), Ивайло Дражев („Черноморец“ Бургас), Гриша Ганчев („Литекс“ Ловеч) и др.

се приема като естествен и нормален инструмент за победата. Държавата, полицията, а и останалите извън групата от привърженици се считат врагове, така както и противниковата агитка.

Тази **субкултура на сблъсъка** и непрестанния конфликт се пренася и във вътрешните взаимоотношения във фен клубовете. По този начин през десетилетието след 2000 г. възникват фракции на териториална и идеологическа основа. Футболната принадлежност на младежите към определен клуб се определя според квартала – това е мястото, където играят футбол с приятели, докато израстват, където ходят на училище и са обградени от графити и стикери на футболния клуб. На въпрос защо симпатизира точно на този футболен клуб и защо е станал част от определена фракция, един от привържениците отговоря просто, че е роден „в такъв квартал“⁵⁴⁴. Училищната среда има и пряко отношение към младежката агресия. Слабата организация на работата в учебните часове, незаинтересованите учители и неподходящите учебни материали са все фактори, които занижават превантивната роля на училището. Груповият натиск в училище и из улиците на квартала, както и връзките с младежи, склонни към агресия и престъпления, също са важни фактори, които водят до радикализация, тъй като лица с такава предразположеност по-рядко се проявяват сред групи от свои връстници, които не са агресивни. В допълнение, експерт от органите на реда твърди, че фракциите на „Левски“ и ЦСКА имат доста силно влияние в определени училища в София. Това се отнася също и за привържениците на пловдивските клубове „Ботев“ и „Локомотив“. Според служителите на реда (потвърдено от анкетирани млади запаянковци), сред учениците се смята за „модерно“ да си част от някакво „тайно общество“. Възрастовата група на младежите, които се присъединяват към хулиганските среди, е 15-23 години. Новите членове трябва да преминат през определени ритуали за прием, за да бъдат одобрени като част от фракцията, и се наблюдават от „комисии“ от по-старшите членове. Това често се свързва с изписването на графити със спрей, чупене на прозорците на противниковия клуб, побой над съученик, който подкрепя съперника, като може да ескалира и до побой над представител на етническите малцинства.

Що се отнася до семейната среда, значителна част от респондентите свързват симпатиите си към даден футболен клуб с пристрастията на своите родители.

Анализ на микроравнище

Според повечето анкетирани футболни привърженици, насилието е определящ фактор за идентичността на хулиганите. Насилническото поведение на някои футболни симпатизанти понякога се отдава на тяхната „природа“ да изпитват удоволствие от физическия сблъсък. Както се изрази един футболен фен: „Аз просто съм си такъв човек. Дори и ако не бях запален по футбола, щях да безчинствам. Такава ми е природата“⁵⁴⁵. Друг респондент сравни футболното хулиганство с война в мирно време и с желанието на мъжете да

⁵⁴⁴ Интервю с футболен фен.

⁵⁴⁵ Интервю с футболен фен.

се бият с противници, да устройват засади, да разполагат съгледвачи и да пленяват знамена и шалчета.

От интервюта може да се съди, че след като стане член на фен клуба, привърженикът изпитва усещане за принадлежност към определена група, която дори приема като „семейство“. Членовете търсят подкрепата, разбирането и уважението на останалите в групата. Смята се, че групата споделя ценностите на отделната личност – мъжество, смелост, чест и чувство за справедливост. Неотдавнашни проучвания сочат, че именно посегателството срещу тези ценности може да се окаже причина те да бъдат „защитавани“ чрез агресивно поведение⁵⁴⁶. Присъединяването към фракция на дадена футболна агитка способства хората да се идентифицират като се разграничат от останалите.

Индивидуални характеристики като ниско образование, слаба професионална реализация, трудно поведение в детството (поведенчески проблеми) и дефицит на вниманието също се приемат за индикатори на потенциално агресивни прояви. При все това проучването сочи, че сред общността на ултрасите и хулиганите има и хора с висше образование и с висок жизнен стандарт, което навежда на извода, че тези лични характеристики не винаги са определящи.

Що се отнася до избухването на безредици по стадионите, всички анкетираните твърдят, че някои от най-тежките прояви на хулиганство се дължат на злоупотребата с алкохол и наркотици. Установена е пряка зависимост между алкохола и проявите на насилие.

Освен това, принадлежността към групата размива чувството за отговорност и повишава склонността на феновете към престъпления, които иначе не биха се осмелили да извършат. Така безредиците по стадионите често се дължат на случайни инциденти, при които растящото напрежение постепенно увеличава и хора, които не са склонни към агресия.

3. ИДЕОЛОГИЯ И ИДЕИ

Ултрасите и хулиганите в България, които симпатизират на различни футболни клубове, споделят сходни идеи и изразяват предпочитания към едни и същи идеологии.

Типично за повечето симпатизанти с екстремистки убеждения е, че те обясняват своята привързаност към футболния клуб с любов към футболния отбор и към футбола като игра. Един от интервюираните споделя, че за него интересите на отбора са сред водещите приоритети в живота му, наравно със семейството и приятелите. Ето защо ултрасите често приемат стадиона за свой дом, а своите приятели от фракцията – за близки родственици. Усещането

⁵⁴⁶ Димитров, С. (2013), *Футболни фенове – образ и идентичност*. Дипломна работа, Нов български университет, София.

за общност сред групите на привържениците е от определящо значение. Те ценят солидарността (изразена като единство в сектора на стадиона и във фракцията, взаимна подкрепа и преданост към клуба), мъжество (приемано като храброст, могъщество, издръжливост и безстрашие), триумф чрез масови хореографии, песни и възгласи, плакати, екипировка и териториален суверенитет⁵⁴⁷. По този начин общността играе жизненоважна роля за изграждане на системата от идеологически възгледи на отделния индивид.

Национализъм

Днес в идеологията на мнозинството от ултрасите и хулиганите в България се съдържат елементи на краен национализъм. Възприемането от страна на отделните участници на националистически идеи възниква като последица от участието им във фракцията на дадена агитка. Подкрепата за националистически акции и прояви единодушно се споменава сред каузите, които могат да обединят противникови фракции⁵⁴⁸.

Национализмът, както ултрасите го разбират, съдържа и въжделението, че поради богатата история на държавата, на българската нация трябва да се отреди по-достойна роля в международен план, отколкото понастоящем. Интервютата също навеждат на извода, че някои от футболните привърженици възприемат агресията спрямо ромите като проява на патриотизъм, тъй като смятат ромската общност за бреме върху българското общество⁵⁴⁹. Изразяват се и протекционистки възгледи, тъй като се приема, че някои от чуждестранните инвеститори в страната спъват икономическото развитие на България⁵⁵⁰. Освен това, в редица страни бързото развитие на процеса на глобализация поражда яростен отпор. В този смисъл футболните привърженици, които смятат себе си за „истински и неповторими“ националисти и патриоти, могат да се разглеждат и като изразители на тези тенденции⁵⁵¹.

Антикомунизъм

Националистическите възгледи сред футболните привърженици вървят ръка за ръка с антикомунистическите идеи, тъй като според тях социалистическият период е най-мрачният в българската история. Симпатизантите на „Левски“ често изтъкват мотива, че по време на комунистическия режим техният отбор е бил потискан и на привържениците се е забранявало да създават клубове. Въпреки че по времето на социализма ЦСКА е официалният спортен клуб на армията⁵⁵² и е водещ отбор, ултрасите, които му симпатизират, също споделят антикомунистическата риторика. Миналото на ЦСКА все още се използва

⁵⁴⁷ Pils, G.A., Behn, S., Klose, A., Schwenzer, V., Steffan, W., Wölki, F. (2006), *Wandlungen des Zuhauerverhaltens im Profit Fußball – Notwendigkeiten, Möglichkeiten and Grenzen gesellschaftlicher Reaktion*, Schriftenreihe des Bundesinstituts für Sportwissenschaft, Band 114, Bond.

⁵⁴⁸ Интервюта с футболни фенове.

⁵⁴⁹ Интервю с футболен фен.

⁵⁵⁰ Респондентът посочва фирми, стопанисващи електропреносната мрежа, и едно предприятие от въгледобива.

⁵⁵¹ Йорданова, К. (2015), *Субкултура на футболни запалняковци в България (края на XX – началото на XXI век)*. Извадки от докторска дисертация, СУ Св. Климент Охридски.

⁵⁵² Съкращението ЦСКА означава „Централен спортен клуб на армията“.

в риториката на съперничеството с „Левски“, чиито привърженици нерядко наричат феновете на ЦСКА „комунисти“. Причината за антикомунистическите настроения сред някои фракции е стремежът им да подражават на западните фен клубове, предимно италианските, които в по-голямата си част изповядват антикомунистически възгледи.

Крайнодесни възгледи

По приблизителна преценка на интервюираните привърженици⁵⁵³, около 90 % от ултрасите и хулиганите в страната са с дясна ориентация. Степента, в която всеки изповядва крайнодесни възгледи, се определя индивидуално. Един от привържениците с висше образование по политология поясни, че повечето ултраси имат само повърхностно разбиране за идеите, които привидно отстояват⁵⁵⁴. Въпреки че десните убеждения не са предпоставка за членство в дадена фракция, начинът по който е устроена йерархията в организациите, показва, че нито един член не може да стане влиятелен, ако не е с десни убеждения. Тарторите на фракциите обикновено са членове на радикални десни сдружения, като „Кръв и чест“ и „Национална съпротива“⁵⁵⁵. Според един от респондентите, футболните хулигани, които активно се ангажират с екстремистки десни идеи, в определен момент се отказват от активен живот като футболни фенове⁵⁵⁶. Една от причините, изтъкната от член на фракция, беше, че идеите, които са типично нацистки и неонацистки, не се одобряват от мнозинството във фракцията и често действия, като развяването на нацистки флаг, се осъждат от агитката⁵⁵⁷. Въпреки това, други интервюирани често изразяваха убеждението, че макар членовете и привържениците на фракцията да нямат задълбочени познания и разбиране и да не се самоопределят чрез такива идеологии, присъщата им символика често се използва за демонстриране на имидж. Освен това използването на нацистка символика по време на футболни мачове може да се прилага и като способ за постигането на съвсем различни цели, напр. клубът да бъде глобен, с което да се подкопае позицията на действащите собственици/ръководството в битките за власт.

Независимо от това расизмът, чувството на нетърпимост и склонността към насилие срещу хора, поради тяхната расова или етническа принадлежност, са широко разпространени сред ултрасите и хулиганите. Респондентите споменават, че обект на тези настроения са най-вече ромите, но през последните две години те са насочени и срещу бежанците и мигрантите. В интервю за медиите виден привърженик на „Левски“ заявява, че не харесва афроамериканци, турци и араби, но няма нищо против тъмнокожите играчи в „Левски“⁵⁵⁸. „Скинхедс“ с расистки убеждения са били особено популярни във фракциите на ЦСКА, но понастоящем фракционният лидер Росен Петров – Животното е успял да намали тяхното влияние.

⁵⁵³ Интервю с футболен фен.

⁵⁵⁴ Интервю с футболен фен.

⁵⁵⁵ Повече информация за тези организации е представена в главата „Дясна и лява радикализация“.

⁵⁵⁶ Интервю с футболен фен.

⁵⁵⁷ Интервю с футболен фен.

⁵⁵⁸ *Webcafe.bg*, Владо Трола: Българският хулиган е на добро ниво, 19.03.2010 г.

Против модерния футбол

Една от най-разгорещено дискутираните теми сред ултрасите са проблемите на съвременния футбол, и най-вече прекомерната комерсиализация (прекалено скъпо платени играчи, високи цени на билетите, изоставянето на традициите като нещо ненужно и меркантилизацията на една колективна култура). Въпреки че проблемът не стои на дневен ред в България поради ниските приходи от футбол⁵⁵⁹, движението срещу модерния футбол е прераснало във всеобщо неодобрение към ръководствата на българските футболни клубове. Симпатизантите искат да играят активна роля, когато се вземат важни решения за техния отбор. Що се отнася до неотдавнашното отнемане на лиценза на ЦСКА, двама от респондентите заявиха, че феновете на клуба одобряват тази мярка, тъй като така отборът ще се очисти от корупционни практики.

Възгледи против системата

Проучването сочи, че националистическите убеждения се съчетават с омраза към политическата система в държавата и към полицията. Респондентите изтъкват, че голяма част от ултрасите и хулиганите в България пропагандират субкултурата, известна като АСАВ⁵⁶⁰, и дори твърдят, че анти-полицейските прояви са кауза, достатъчна да обедини привържениците на противникови клубове⁵⁶¹. Анкетираният фенове дават да се разбере, че не се чувстват политически представени в българския парламент и смятат, че всички партии са корумпирани.

4. ДЕВИАНТНО ПОВЕДЕНИЕ И КРИМИНАЛНА ДЕЙНОСТ НА ХУЛИГАНИТЕ/УЛТРАСИТЕ

Икономическата и политическа криза от началото на 90-те години и парализата на правоприлагащата и съдебната система предизвикаха експлозия на криминалната активност в страната⁵⁶². Съответно броят на регистрираните криминални инциденти според официалната статистика за периода 1989 – 1992 г. нараства средно 3-4 пъти, а при някои престъпления над 10 пъти. Въпреки това през този период случаите на насилие сред привържениците на футболните клубове са малко и липсват тежки инциденти. Ситуацията рязко се променя при втората вълна от криминални престъпления, предизвикана от кризата през 1996 – 1997 г. От този момент насилието по стадионите и възникналите фракции сред футболните агитки рязко нараства⁵⁶³. Според експерти причините

⁵⁵⁹ Димитров, С., *Футболни фенове – образ и идентичност*. Дипломна работа, Нов български университет, София, 2013, с. 49.

⁵⁶⁰ All Cops Are Bastards (Всички ченгета са гадняри).

⁵⁶¹ Интервю с футболен фен.

⁵⁶² Center for the Study of Democracy (2011) *Crime Trends in Bulgaria 2000 – 2010*. Sofia, Center for the Study of Democracy.

⁵⁶³ Center for the Study of Democracy (2011) *Crime Trends in Bulgaria 2000 – 2010*. Sofia, Center for the Study of Democracy.

са поне три. Първо, при кризата в началото на 90-те години заетостта остава относително висока заради все още функциониращи държавни предприятия, които поддържат една изкуствена заетост, останала от времето на „съветския модел“. В края на 90-те години хаотичната приватизация и ликвидацията на цели индустриални сектори стават причина за появата на огромен брой млади хора, които никога не са започвали работа. Втората причина е, че „инерцията от старата система“ в първите години на прехода в средните училища и семейството вече е изчерпана. Тя не може повече да ограничава скока на девиантното поведение сред децата и младежите. Трето, криминалните пазари (цигари, алкохол, петролни продукти, контрабандни китайски и турски стоки), създадени в прехода, вече са устойчиви. В края на 90-те години дилърските мрежи на наркопазара достигат и до по-малките населени места. Криминалните пазари създават „работни места и клиенти“⁵⁶⁴, а момчетата от агитките се озовават в групата на подходящи кандидати за работа.

От интервютата, проведени с представители на правоохранителни институции и журналисти⁵⁶⁵, може да се направи заключението, че от възникването на новата организация на футболните агитки в края на 90-те години до момента участниците в тях имат различна степен на девиантно поведение. В зависимост от града, квартала, фракцията, субкултура, се определят задължителните граници на включването в девиантно поведение. Позицията на члена на групата и репутацията му зависят от готовността му да рискува: от рисуване на графити се преминава през сбиване с полицията, употреба на наркотици⁵⁶⁶ и се достига до продажба на наркотици и членство в наказателните отряди на „фракцията“.

Така клубовете на агитките и заведенията, които техните членове посещават в кварталите, стават „хъбове“ за рекрутиране и координиране на различни типове криминален контингент и дейности. Трябва обаче да се прави разлика между девиантно поведение и различните видове криминални престъпления, които могат да се групират условно в четири групи: 1) потребители на незаконни акцизни стоки, психоактивни стоки, крадени стоки; 2) извършители на хулигански и вандалски прояви; 3) извършители на престъпления, свързани с материална и финансова изгода като взломни кражби, кражби на вещи и части от автомобили, грабежи; 4) извършители на престъпления, свързани с криминална организация като нелегална търговия с акцизни стоки, крадени стоки, лихварство, ДДС измами, кражба на коли и разпространение на наркотици и др.

За съжаление има твърде фрагментарна информация за това как привържениците участват в криминалните мрежи. Описаните четири групи в много отношения не се припокриват. Според източниците, съществуват ясни различия между извършителите на хулигански прояви и участниците в криминални престъпления като кражби и грабежи. От своя страна чисто криминалният

⁵⁶⁴ Center for the Study of Democracy (2007) *Organised Crime in Bulgaria: Markets and Trends*. Sofia, Center for the Study of Democracy.

⁵⁶⁵ Интервюта със служители на правоохранителните органи и спортни журналисти.

⁵⁶⁶ Радева, М. (2009) Разгневени млади мъже – за футболното хулиганство и социалната криза. Непубликуван ръкопис.

контингент избягва да участва в улични хулигански прояви, за да не попада във вниманието на полицията. Същевременно тези, които участват често в сбивания и вандализъм, се рекрутират от „наказателните отряди“ на ядрата на фракциите във футболните агитки.

Вероятно една от ключовите теми по отношение на екстремизирането на агитките е влиянието на наркопазара. От края на 90-те години в полицейските доклади се коментира, че освен консумацията на алкохол на стадионите, употребата на наркотици става все по-често явление. С това се обясняват все по-голямата употреба на насилие и тежките инциденти. По-сериозният проблем е, че освен като потребители на психоактивни вещества, членове на агитките участват и като дилъри в наркоразпространението.

Полицейските регистрации и проучванията показват, че някои от най-известните лидери на агитките са на средно и високо ниво в наркоразпространението още към 2002 – 2003 г.⁵⁶⁷ Показателни в това отношение са имената на Росен Петров – Животното (ЦСКА)⁵⁶⁸, Христо Вартерян – Ицо Исуса („Левски“), Любомир Костадинов – Младежа („Левски“)⁵⁶⁹.

Една от спецификите на българските мрежи за разпространение на наркотици след 2000 – 2001 г. е, че са разделени на териториален принцип. В София например има 7 района, като всеки си има „бос“, който осигурява доставките на психоактивни вещества, контролира цялата верига от складовете до продажбата на дребно. Контролира се качеството на „стоката“ и продажването в съответния район. Продажбата на некачествена и чужда стока, както и продажбата в чужди райони се наказва от глоба до чупене на трудно зарастващи кости. Всеки „бос“ на район има своя наказателна бригада⁵⁷⁰. Босът на един от 7-те района на София, Росен Петров – Животното, в същото време е и лидер на Animals⁵⁷¹, една от фракциите в ЦСКА. До каква степен организацията на наркоразпространението в няколкото квартала на София влияе върху контрола на фракцията във футболната агитка е трудно да се каже. Не е известно и дали субкултурарата на футболната фракция (затвореност, взаимно доверие, достъп до младежи, които имат дългогодишни навици в използването на насилие) помага за получаване на влияние в подземния свят.

Интересен е въпросът защо се допуска тази симбиоза между организирана престъпност и футболни агитки. Няма еднозначен отговор, но могат

⁵⁶⁷ Center for the Study of Democracy (2003) *The Drug Market in Bulgaria*, Sofia, Center for the Study of Democracy; Center for the Study of Democracy (2007) *Organised Crime in Bulgaria: Markets and Trends*.

⁵⁶⁸ Център за изследване на демокрацията (2007) *Организираната престъпност в България: пазари и тенденции*; От август 2015 г. Росен Петров изтърпява две присъди „лишаване от свобода“ от 5 години и 3 месеца общо. Първата присъда е за участие в организирана престъпна група за наркоразпространение на територията на гр. София, ръководена от Златомир Иванов. Втората е за убийство по непредпазливост.

⁵⁶⁹ Излежава четиригодишна присъда „лишаване от свобода“ за участие в организирана престъпна група за разпространение на наркотици и за извършване на наказателни акции срещу непокорни наркодилъри; интервюта със служители на реда.

⁵⁷⁰ Вж. Пазарът на наркотици в България, Център за изследване на демокрацията, 2003.

⁵⁷¹ Прякора Животното идва от английското Animals.

да се посочат два основни фактора. Първият е свързан с политическата обвързаност на агитките. При политическите протести през януари-февруари 1997 г., ключови фигури от опозиционната коалиция СДС договарят участие на агитките в атакуването на парламента и създаване на напрежение по улицата. Интервюираните твърдят, но не може да се провери доколко това е достоверно, че след този момент лидерите на агитките получават имунитет при управлението на СДС (1997 – 2001 г.). Вторият фактор е свързан с факта, че районите за разпространение на наркотици съвпадат с териториите на полицейските районни управления, съответно ключова роля има системната полицейска корупция⁵⁷².

Припокриването на районите на наркоразпространението и териториите на фракциите в агитките има като последица поставянето на различни бизнеси, свързани с футболния клуб, под контрола на агитките. От интервютата става ясно, че лидерите на фракциите получават приходи от почти всичко. Това включва например приходи от транспорта при пътуване на привържениците при гостувания на футболния отбор, храната и напитките, футболните артикули и т.н. От 2006 – 2007 и до момента влиятелните фракции успяват да получат „рента“ от големите футболни отбори. Договорката е такава, че фракциите осигуряват провеждането на мачовете без инциденти, а в замяна получават определена сума. Например „договореността“ с двата големи софийски футболни клуба – „Левски“ и ЦСКА, е агитките да получават половината от сумата, с която са били глобявани клубовете през предходната година при съответното гостуване⁵⁷³.

При анализа на субкултурата на фракциите и влиянието на криминалните мрежи върху поведението на агитките трябва да се отчете и още един елемент освен насилието, а именно протекцията и рекета. Това е **имитацията на насилие**. Според интервюираните, масовото и екстремно насилие по правило се избягва, за да няма излишен натиск от страна на полицията. Много по-ефективна е заплахата от насилие⁵⁷⁴.

Спецификата, която използват криминалните структури, е **анонимността** в агитките. Участниците са огромен брой и знаят да крият лицата си. Поради големия брой участници при футболните сблъсъци, те могат лесно да бъдат ротирани от лидерите. Технологиите на ротирание на извършителите прави престъпленията трудни за разкриване. Освен това се ползва модела на „жертване“ и „изпитание“ на хората от периферията. Както се изрази един фен: „хваща се някой от дечицата, дето се мотат, и се хвърля на ченгета, ако не пропее значи може да влезе във фракцията“⁵⁷⁵. Жертването е много важен механизъм за „съжителството“ с полицията. Срещу получаване на имената на „извършителите на престъпления“, полицейските ръководства осигуряват „чадър“ над лидерите в агитката. В резултат, криминалните мрежи в агитките остават незасегнати, а полицията си осигурява контрол над агитките.

⁵⁷² Вж. Пазарът на наркотици в България, Център за изследване на демокрацията, 2003.

⁵⁷³ Интервюта с полицейски служители и футболен фен от ядрото на влиятелна фракция.

⁵⁷⁴ Интервюта със служители от МВР.

⁵⁷⁵ Интервю с фен от „ядрото на влиятелна“ фракция.

5. ОРГАНИЗАЦИОННИ СТРУКТУРИ И ДЕЙСТВАЩИ ЛИЦА

Категории футболни привърженици

Налице са различни типове футболни фенове, в зависимост от степента на пристрастията им, доколко се идентифицират с клуба и доколко са склонни към насилническо поведение. Една от най-широко използваните класификации се базира на критерии, основани на идентификация и привързаност, и обуславя пет вида спортни симпатизанти: временни, местни, заклетни, фанатични и дисфункционални⁵⁷⁶. Временните поддръжници са предани само докато отборът им печели мачове, докато местните симпатизанти подкрепят отбора си, защото той представлява техния град. При заклетите почитатели симпатиите към отбора се проявяват без отношение към мястото и времето. Фанатичните и дисфункционалните привърженици демонстрират силна склонност към идентификация с отбора и търсят отзвук в общественото пространство. Дисфункционалните фенове са дотолкова привързани към отбора си, че пристрастията им имат превес над личния живот и те често са склонни към противообществени прояви.

През последните години българската полиция използва сходна тристепенна схема. Симпатизантите се класифицират според степента на риск. Първата категория „А“ представлява най-ниското ниво на риск и обхваща масовата публика по стадионите. Категория „В“ се свързва със средна степен на риск за сигурността, като нейните представители в България се самоопределят като „ултраси“. Хулиганите или лицата, представляващи най-сериозен риск, спадат към категория „С“⁵⁷⁷.

Интервютата потвърждават, че привържениците, които се самоопределят като „ултраси“, отговарят на фанатичния профил. Те често посещават мачовете на любимия си отбор и демонстрират подкрепата си чрез факли, хореография, масови скандирания и напеви и развяване на знамена. При все това прибягването до насилие не е сред основните им характеристики. От своя страна футболните хулигани отговарят на профила на дисфункционалните, тъй като за тях насилието представлява израз на подкрепата им към отбора. Поведението им се ръководи предимно от омраза към противниковия отбор и полицията. Практическото разграничаване между двете категории не е особено ясно, тъй като ултрасите доста често участват в хулигански прояви⁵⁷⁸.

Взаимовръзките между различните категории привърженици в България са изобразени на Фигура 3.

Настоящата глава е посветена на хулиганите и ултрасите, тъй като те са групите, склонни към радикализиране. Ултрасите и хулиганите обикновено членуват във фракция и не е задължително да бъдат членове на официалната агитка на даден футболен клуб, която е далеч по-многобройна. Някои ултра-

⁵⁷⁶ Hunt K., Bristol T., Bashaw E. (1999), A Conceptual Approach to Classifying Sports Fans, *Journal of Services Marketing*, Vol. 13, Issue 6, 1999, с. 439-452.

⁵⁷⁷ Интервю с полицейски служител.

⁵⁷⁸ Интервю със спортен журналист.

Фигура 3. Взаимовръзки между различните категории на футболни привърженици в България

Източник: Авторите.

си не са добре разположени към официалните структури от запаянковци, тъй като намират, че те са финансово и организационно зависими от футболния клуб. Така чрез фракцията, която не е част от официалния фен клуб, те могат се числят към някакво тяло от привърженици, но същевременно се чувстват независими и свободни от задължения. Един от анкетираните се определи като „независима бойна единица с няколко души зад гърба“⁵⁷⁹ и отрече да е част от всякакви фракции, което потвърждава тезата, че някои от феновете с най-екстремистка позиция не се числят към никакви организационни структури⁵⁸⁰.

Тук трябва да се има предвид и мястото на една важна група дисфункционални привърженици, които се занимават с криминална дейност. Те биха могли да се разделят на две групи. Такива, които извършват епизодично или редовно престъпления и не участват в структури на организираната престъпност, и такива, които са част от криминални мрежи и използват фракцията като среда и инструмент за техните криминални и легални доходи.

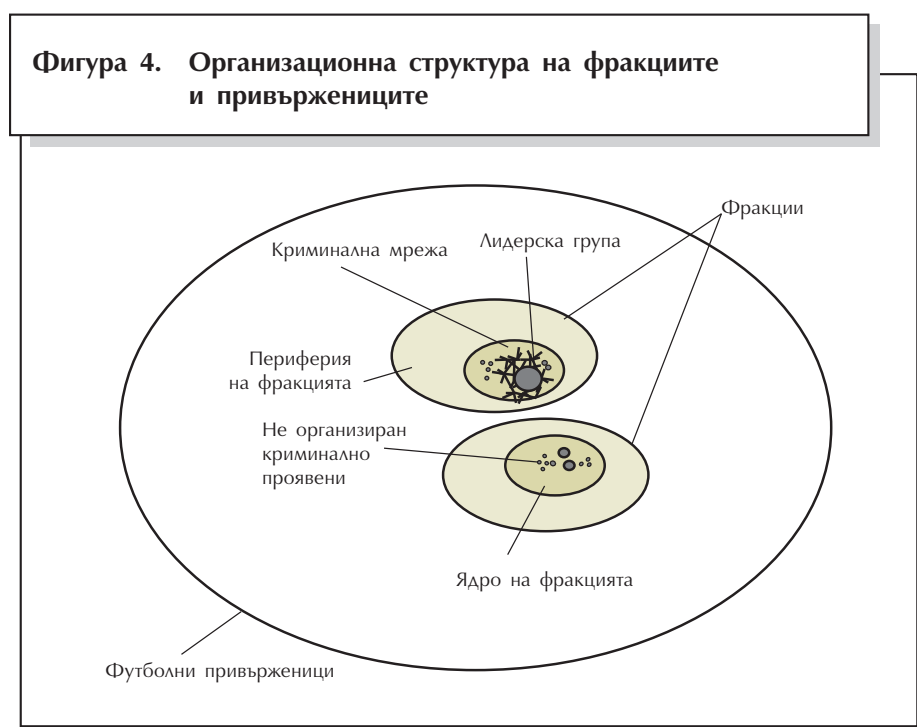
За съжаление в България данните от количествени социологически изследвания по темата са много ограничени и неактуални. По тази причина съотношенията между различните типове привърженици може да се опише много условно и схематично като се използват статистика от зрителите на футболните мачове, социологически проучвания от 1999 – 2000 г. и полицейски оценки.

⁵⁷⁹ Интервю с футболен фен.

⁵⁸⁰ Интервю с футболен фен.

Би могло да се твърди, че към 1998 – 2000 г. при около 6 000-7 000 зрители на мач, около 20 % са „рискови“ от В и С категория или 1 200-1 400 души⁵⁸¹. Според полицейските оценки за този период, около 300-400 лица могат да се причислят към категория С. Спадането на посещаемостта в периода 2012 – 2015 г. до средно 2 000-2 500 зрители на мач води до промяна на съотношението между рискови и нерискови привърженици. Според източниците, вероятно сега групата на рисковите фенове достига 30-35 % от публиката или 600-900 души от категория С. Трябва обаче да се има предвид, че през последните години рисковите мачове се посещават от два три пъти повече публика. Графично описаните по-горе групи биха изглеждали така (Фигура 4).

Фигура 4. Организационна структура на фракциите и привържениците

Източник: Авторите.

Водещи фен клубове и фракции

По приблизителна оценка броят на фракциите на ултраси към днешна дата е около 76⁵⁸², като те са базирани в повечето големи български градове (вж. Таблица 4). Трябва да се отчете, че тяхната организация, лидерство и членска маса са доста динамични. Тенденциите от края на 90-те години до днес сочат, че средно на около 2-3 години те претърпяват сливания, разцепвания, смяна на имената. Най-многобройни и най-интересни по отношение на рисковете и потенциала за екстремистко поведение са групите от фенове

⁵⁸¹ Радева, М. (2009), Разгневени млади мъже: За футболното хулиганство и социалната криза. Непубликуван ръкопис.

⁵⁸² Данните са от сайта на ултрасите в България на адрес: <http://bulgarian-ultras.com>; последно влизане на 05.08.2015 г.

Таблица 4. Футболни клубове и фракции на привържениците в България

Футболен клуб	Фракции
ПФК „Нефтохимик“ (Бургас)	Green Fighters, Old dirty dogs, HGU, Младата фирма, Hate front Burgas, Meden Rudnik Firm`13, Italian Hood
ФК „Дунав“ (Русе)	Дунав Завинаги, Riverside boys, Zdravec Iztok Front
ПФК „Черно море“ (Варна)	Chaika Hools, Green Brats, Green Demons, Алкохолиците
„Локомотив“ (Пловдив)	Napoletani 1995, Lauta Hools, Gott Mit Uns, The Usual Suspects, Lauta Youths
ПФК ЦСКА	Офанзива (събира 14 още известни като northside 14 и малките), Animals, Червен Младост, Ултра Перник (Червена Религия), Boys Vidin, Varna Firm, Горди, Ultra Front Vratza, Torcida Plovdiv, Office boys, Lulin boys, Армейци ДОБРИЧ, Група Плевен, Велики Търновци, Бригада Бургас, Executors – Haskovo, Shumen Group, Русе брани Цска (Червени Завинаги)
ПФК „Левски“ (София)	София Запад, South Division, Синя Хунта, HD Boys, Blue Lads Sliven, Ultra Varna, U.L.R., Vandals Pleven, LSL, Сини Хуни Перник, Сини Войни Пловдив, Old Capital Boys, BLUE TERROR RUSE, BLUE BLOOD ASENOVGRAD, Club Dobrich, Ultras Blagoevgrad, Торсида Кюстендил, Varna Crew, Bad Blue Boys Blagoevgrad, СИНЯ ЗОНА ГОРНА ОРЯХОВИЦА (BZGO), Сините Габрово
ФК „Етър“	Hells Ultras, Young Boys V.T., E.G.F.
ПФК „Спартак“ (Варна)	Semper Fideles (от латински: Винаги верни), Flower Hood, Brigade Hools, Spartak Youth, Vladislavovo Front, Mladost Boys 95
ПФК „Локомотив“ (София)	Железни бригади, Drinking Boys
ПФК „Ботев“ (Пловдив)	Лудата Банда Кичука, Изгрев boys, Бригада Тракия, Бунта Север, SCB, CSC, Youth Group, Centrum Crew, Патриоти
ПФК „Спартак“ (Плевен)	Винаги Верни, SPSS (Spartak Pleven Sofia Supporters), Pleven BoySS, S.P.U.Y. (Spartak Pleven Ultras Youths), STORGO FIRM,
ПФК „Берое“ (Стара Загора)	Zara Boys, CP12, Rakia Power
ПФК „Литекс“ (Ловеч)	Ultras Lovech, Sofia Lads, Young Brigade, Youth Crew, Ловчанци, Litex Drink Team, North Town Boys
ПФК „Миньор“ (Перник)	Teva Boys, Ultras Moshino, Централен фен клуб, U.A, Pashov boys
ПФК „Славия“ (София)	Boys Sofia, La Vecchia Scuola
ПФК „Монтана“	Ogosta Boys
ФК „Локомотив“ (ГО)	Jolly Roger Firm

Таблица 4. Футболни клубове и фракции на привържениците в България (Продължение)

Футболен клуб	Фракции
ФК „Асеновец“	South Squad, Wasted Life Crew (WLC), HEADBREAKERS
ФК „Черноморец“ (Бургас)	Blue Sharks, Blue Brigade Burgas, Grudowo boys
ПФК „Спортист“ (Свoge)	SVOGE BOYS
„Пирин“ (Благоевград)	Green Eagles, Pirin SS

Източник: *bulgarian-ultras.com*

на водещите футболни съперници в София – „Левски“ и ЦСКА. Другите два водещи отбора и техните групи от привърженици са базирани във втория по големина град в страната – Пловдив, съответно „Локомотив“ и „Ботев“. Силни фракции действат също и в Стара Загора („Берое“) и във Варна („Черно море“), както и към някои други клубове с дългогодишна традиция в големите градове.

Към средата на 90-те години в България се появяват първите вътрешни сблъсъци във футболните агитки, които водят до разделения и нови образувания. Така се появяват фракции, търсещи своята идентичност чрез противопоставяне на останалите. В „Левски“, ФКЛ (Фен клуб Левски) доминира като цяло агитката до 2007 – 2008 г. без да е свързан с хулиганската култура, какъвто е случаят със „София Запад“. Ръководството на ФКЛ се състои от публично известни личности. След като собствениците и ръководството на футболния отбор започват да плащат на „София Запад“, за да се гарантира, че няма да има хулигански прояви, започва екстремизиране на млади хора от ФКЛ – „имитиране“ на по-екстремното поведение на членовете на „София Запад“. Ръководството на ФКЛ се опитва да спре този процес, но в крайна сметка се оттегля и ФКЛ се разпада. Част от членовете на ФКЛ се включват във фракция „София Запад“ (Sofia West).

Фракцията „София Запад“ е основана през 1999 г. от жители на най-големия жилищен комплекс в столицата – Люлин⁵⁸³. И докато през 2006 г. това е една от относително малките групи фенове, днес тя е спечелила значително влияние и има най-многочисленото ядро от твърди симпатизанти – 200-300 и повече, в зависимост представянето на футболния клуб⁵⁸⁴. Въз основа на интервюта и репортажи в медиите може да се допусне, че една от причините за това развитие е участието на членовете на твърдото ядро в престъпна дейност, най-вече разпространение на наркотици. Фракцията предоставя охранителни услуги на частно (разпоредители по стадионите), както и развива

⁵⁸³ Люлин е квартал на София, разположен в западната част на града, оттам „София-Запад“. Понастоящем нейн водач е Любомир Костадинов – Младежа.

⁵⁸⁴ Интервю с полицейски служител.

застрахователен бизнес чрез фирма на един от лидерите⁵⁸⁵ на организацията⁵⁸⁶. Един от респондентите назова фен групировката „фирмата“, с което искаше да изтъкне, че тя участва в продажбите на официални артикули на клуба и получава заплащане⁵⁸⁷.

Втората фракция, която е най-влиятелна сред привържениците на „Левски“, е **“South Division”** (Южна дивизия). Тя е основана през 2006 г. и непрекъснато привлича нови поддръжници. „South Division“ прави всичко възможно категорично да се разграничи от „София Запад“. Нейните членове са по-млади, смятат се за идеалисти, отклоняват предложения за пари и са по-големи националисти от членовете на „София Запад“. Последните, според анкетиранияте, само „разиграват сценарии“ по време на събития, ако им е платено. Те посещават спортни прояви само формално, но не вземат участие. Според оценки на полицията, „South Division“ наброява около 500 души постоянна маса. Когато „Левски“ се представя добре обаче, броят им се удвоява⁵⁸⁸. Една от най-екстремистките групировки, поддръжници на „Левски“, е „Синя хунта“. Тя се основава през 2010 г. и привлича доста по-млади хора. Фракцията е много малка и наброява под 50 души, но е известна с активността си в хулиганските прояви преди и след мачове на „Левски“. Освен софийските фракции, в почти всеки град на България действат групировки от привърженици на „Левски“. Въпреки че имат собствени имена и отличителни символи, те участват в една от софийските фракции (например, през 2012 г. фракциите на „Левски“ от Пазарджик и Кюстендил се присъединяват към „South Division“. В някои от големите областни градове на страната действат големи и много активни фен клубове на „Левски“, като „Ултра Варна“, „Bad Blue Boys Blagoevgrad“ („Лошите сини момчета от Благоевград“) и „Сини хуни – Перник“.

Привържениците на **ЦСКА** са другата група, която е свързана с риск. Централният фен клуб е основан през 1990 г., но се базира на първия клуб на симпатизантите, основан след първите победни мачове на Футболния клуб на Българската армия през 50-те години.

В много отношения развитието и историята на фракциите в ЦСКА-София напомнят на фракциите в „Левски“. Преминават през различни етапи от силно раздробени и воюващи в различни коалиции към 2013 г. до двете големи фракции в настоящия момент (2014 – 2015) – „Офанзива“ и „Animals“. „Animals“ е стара фракция, която в много отношения наподобява „София Запад“ – комерсиализирана, с лидери замесени в сенчести дейности. Влиянието им расте или намалява в зависимост от активността на водача им Росен Петров⁵⁸⁹. Анкетиранияте сочат, че „Animals“ е най-крайната фракция от привърженици на ЦСКА по отношение на насилието и нейни членове носят отговорност за повечето насилствени прояви на ултраси и футболни

⁵⁸⁵ Антон Калчев – Тони Застраховката.

⁵⁸⁶ Интервю с полицейски служител.

⁵⁸⁷ Интервю със спортен журналист.

⁵⁸⁸ Интервю с полицейски служител и спортен журналист.

⁵⁸⁹ Както вече се спомена, той понастоящем излежава присъда за разпространение на наркотици.

хулигани, които се свързват с отбора. Фракцията „Офанзива“ обединява националистите и идеалистите сред феновете на ЦСКА. Тя представлява пример на фракция с растящо влияние в следствие обединение на други фракции. Възниква чрез сливането на „14“ (известна също като „Northside 14“) и „Малките“. „14“ е била водещата фракция, но след като знамето ѝ е пленено от хулигани на „Левски“, членовете ѝ се присъединяват към други съществуващи фракции⁵⁹⁰. Според полицейски оценки, ядрото на „Офанзива“ наброява около 100-150 души, като на големи мачове около 500 души носят фланелката им. Развитието на фракциите през последните 3 години представлява пример за това как „работи“ модела на агитките. За един относително дълъг период (2000 – 2012) действа само един официален фен клуб, който се ръководи от Димитър Ангелов – Дучето. Сблъсъците между фракциите започват с кризата във финансирането на ЦСКА. Когато собственикът на клуба, който притежава и дружеството за сметосъбиране „Титан“, намалява финансирането и започва да продава играчи през 2011 г., водачите на фракциите започват да си отправят провокации. Димитър Ангелов подкрепя собствениците, тъй като те си плащат, за да поддържат добри отношения с феновете. „Офанзива“ е фракцията, която иска оттеглянето на собствениците „Титан“, защото смята, че собствениците разрушават клуба. Феновете на ЦСКА обвиняват Димитър Ангелов, че е злоупотребил с финансите на клуба и с приходите от кетъринг и продажба на артикули по стадионите. Когато собствениците престават да плащат, Димитър Ангелов и хората му се обръщат срещу „Титан“ и започват да плащат на Калоян Стоянов – Цимбика, един от бившите криминални в агитката на ЦСКА, бивш член на силовата групировка ВИС. На свой ред Стоянов започва да плаща на Росен Петров-Животното. През 2012 г. Димитър Ангелов се оттегля като ръководител на фен клуба на ЦСКА, след като е унижен публично от Животното, неформалният лидер на една от най-силовите фракции в ЦСКА – „Animals“. След разпадането на официалния фен клуб следва раздробяване на фракциите в агитката на ЦСКА, които наброяват между 10 и 14 по време на политическите сътресения през 2013 година. Следва процес на сливания и присъединявания, тъй като малобройният им състав не може да съперничи на двете големи фракции на „Левски“. По същото време фракциите на ЦСКА започват да участват в политически митинги срещу заплащане (следва още информация по-долу). Постепенно „Animals“ става господстваща фракция. Както и при фракциите на „Левски“, привържениците на ЦСКА извън София се присъединяват или към „Офанзива“ или към „Animals“. Сред по-активните и независими фракции на ЦСКА в страната са „Торсида“ – Пловдив, Varna Firm, Ултра фронт-Враца, Ултра Перник, Red Religion (Червена религия), Boys Vidin, „Червените лъвове“ от Пазарджик.

Основните фракции на „Локомотив“ Пловдив са „Gott mit uns“ (1998), „Lauta Hools“ и „Napoletani Ultras Plovdiv“ (1995). Членовете на „Gott mit uns“ и „Lauta Hools“ носят отговорност за повечето сблъсъци по време на мачовете на клуба. Членовете на „Gott mit uns“ са предимно бивши скинари, докато членовете на „Lauta Hools“ са по-млади хулигани и ултраси. Членовете на „Napoletani“ участват по-активно в действията на ултрасите, отколкото в хулигански прояви.

⁵⁹⁰ Тарандова, Е., Б. Къртунов, Войната на знамената, *в. Капитал*, 02.03.2011 г.

Водещите фракции на „Ботев“ Пловдив в момента са „Centrum Crew“ и „Youth Group“, които се състоят предимно от млади хулигани. Преди това водещите фракции на отбора са били „Изгрев Бойс“ и „Лудата банда Кичука“. Членовете на тези две фракции са предимно стари хулигани-анархисти, изгубили влиянието си сред поддръжниците.

Въпреки че разполагат с ограничени човешки и финансови ресурси, фракциите на останалите водещи футболни клубове в България са участвали в многобройни инциденти и масови безредици, довели до телесни наранявания. Приема се, че пети по влияние сред ултрасите са поддръжниците на „Берое“ Стара Загора. Водещите фракции сред тях са „Green Vandals“ и CP12, които се обединяват под флага на „Zara Boys“. Членовете на фракциите, които подкрепят двата противникови отбора от Варна – „Спартак“ и „Черно море“, се организират на хулигански принцип, като по техните стадиони рядко се наблюдават прояви на ултраси. В Бургас най-голяма маса от поддръжници има ФК „Нефтохимик“. Водещата организация на привържениците им са „Зелените бойци“ (Green Fighters), които често участват в хулигански прояви в града, а някои от членовете им са на ключови позиции в десния Национален фронт за спасение на България⁵⁹¹. Един от челните футболни клубове в момента – „Лудогорец“, постепенно си създава стабилна маса от симпатизанти, но тяхната преданост към отбора тепърва трябва да се доказва.

Ултрасите и хулиганите към петте най-популярни клуба в България са учредили Сдружение на българските футболни привърженици, което се оглавява от Елена Ваташка, бивш директор на сектора на привържениците към Българския футболен съюз (БФС), известна със своите връзки с радикални фракции на футболните фенове⁵⁹². Въпреки че един от приоритетите на сдружението е изграждането на позитивна фен култура, всъщност организацията е оказала подкрепа на няколко националистически акции на футболните запаянковци.

Основният проблем при фракциите и агитките е, че извън София техният рисков потенциал е почти неизвестен. Те са невидими за широката публика, а в същото време са важен ресурс за местния политически и бизнес клиентелъ. Причините за тази неяснота са поне три. Първо, проявите на насилие се случват предимно в София или се обясняват с действия на софийските фракции. Всъщност фракциите от провинцията пътуват до София и участват от името на някои от софийските фракции. Втората е отсъствието на местни независими медии, които да търсят критична информация. Третата е нежелание на полицейските структури да споделят информацията поради кариерен и корупционен интерес.

Връзки между основните фен групи

Типична характеристика на футболните клубове и на клубовете на техните привърженици е, че между тях и други клубове и фракции се разпалва остро съперничество. При все че мотивите за това често са регионалните различия

⁵⁹¹ Член на организацията на поддръжниците е бил кандидат за общински съветник.

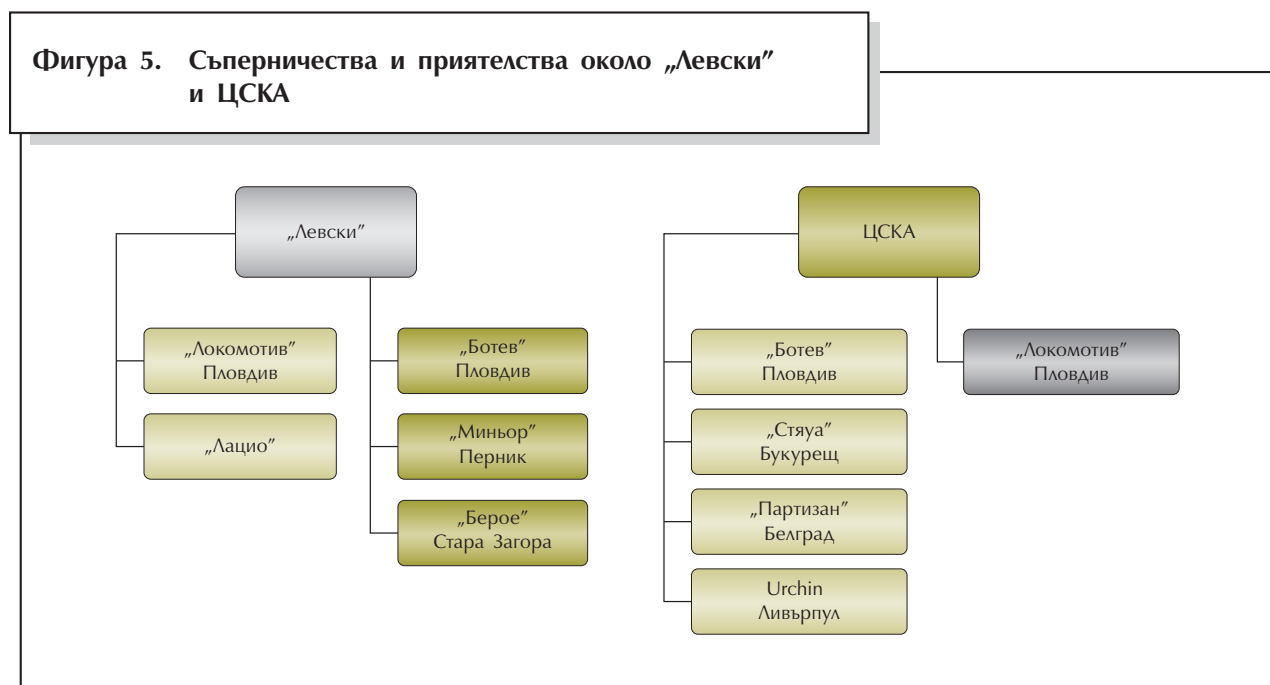
⁵⁹² *Webcafe.bg*, Футболни фенове за политическа употреба, 22.02.2014 г.

и минали събития, поддръжниците не винаги са съвсем наясно защо определен клуб се приема за съпернически. Всички отбори и техните агитки имат поне един противник, към който са по-толерантни. Те установяват връзки и с международни фен клубове и понякога пътуват извън страната, за да ги подкрепят по време на мачове.

Както вече споменахме, двата основни противникови отбора в България са „Левски“ и ЦСКА. Може да се спори кой е вторият по значимост съперник на „Левски“, но със сигурност това е или „Ботев“ Пловдив или „Миньор“ Перник. През последните години възникна едно ново и остро съперничество между „Левски“ и „Берое“ Стара Загора. Анкетиранияте споменават, че се поддържа връзка между хулиганите на „Левски“ и „Локомотив“ Пловдив, но не става ясно дали техните привърженици могат да се приемат за съюзници. Единственият международен клуб, побратимен с „Левски“, е „Лацио“ (Италия). За разлика от „Левски“, поддръжниците на ЦСКА са в добри отношения с „Ботев“ Пловдив. В международен план феновете на ЦСКА подкрепят „Steaua“ Букурещ и „Партизан“ Белград, а отскоро – и фракцията „Urchin“ на Ливърпул. Основните съперници и побратимени клубове на двата основни противостоящи отбора от Пловдив са изобразени на Фигура 6. Другите важни съперничества в страната са между „Локомотив“ София и „Славия“ София, „Спартак“ Варна и „Черно море“ Варна, „Нефтохимик“ Бургас и „Черноморец“ Бургас.

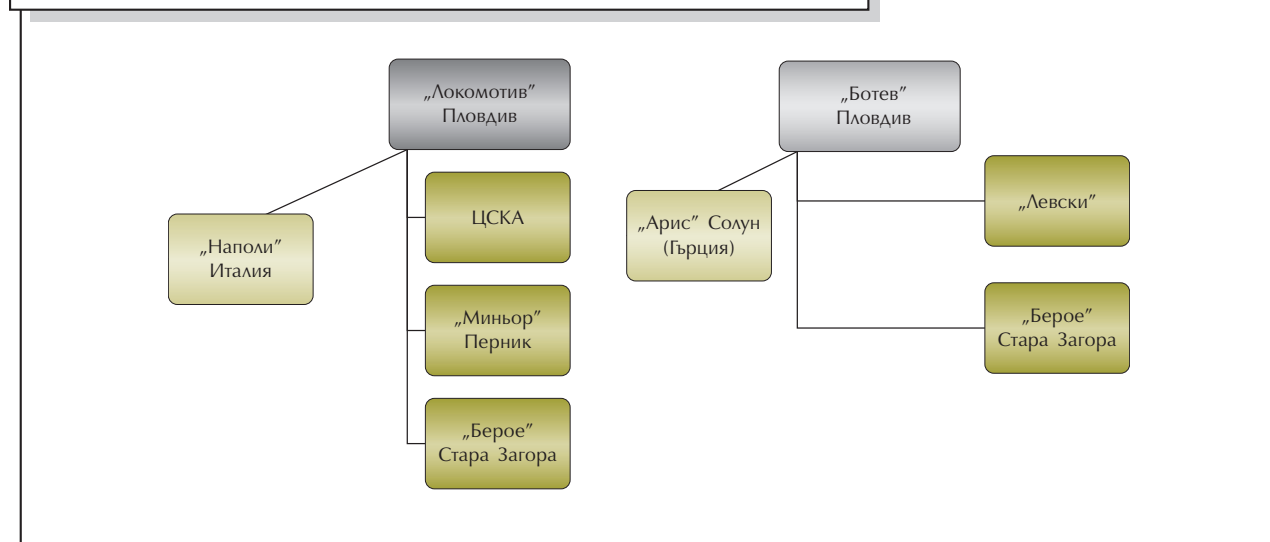
Интервютата с полицейски служители потвърждават, че основните съперничества между привържениците на футболните клубове са им известни и тази информация се взема под внимание, когато се преценява рискът за даден мач.

Фигура 5. Съперничества и приятелства около „Левски“ и ЦСКА

Източник: Авторите.

Фигура 6. Съперничества и приятелства около „Локомотив” и „Ботев”

Източник: Авторите.

Структура на фракциите

Наблюдават се редица сходства между организационната структура на футболните фракции и уличните банди: вътрешна йерархия, лидер, вътрешни правила на поведение в групата, редовни събрания на членовете и териториален принцип.

Всяка фен група се характеризира с три структурни елемента с отчетлива йерархия – лидери, твърдо ядро на агитката и поддръжници. В зависимост от субкултурата на футболната фракция се наблюдават и важни различия в йерархиите. „София Запад” и “Animals” имат един лидер, който контролира организацията чрез няколко „капитани”. В ядрото на фракцията се допускат само хора, заслужили доверие. Това са хора, които са подчинени на една относително твърда йерархична структура от „лейтенанти”, които имат по няколко „войници”. Важен инструмент за поддържане на дисциплината имат „наказателните отряди”, които охраняват лидерите и имат задачата да подържат контрола както на криминалния бизнес, така и във фракцията. В „Офанзива” и „Южна дивизия” ръководството е от 20-30 естествени лидери („фактори”). Всеки има своя неформална мрежа, която организира и това прави ядро от 100-150 човека⁵⁹³.

Като демография тези три нива в йерархията на фракциите може да се опишат по следния начин:

- Периферията, обикновено включва най-малките, тийнейджъри от крайните квартали; живеят в „проблемни семейства” или с разведени роди-

⁵⁹³ Интервюта с офицери от полицията и фенове от ядрата на фракциите.

тели, имат слаби успехи в училище; не признават авторитети, следват само тарторите в бандата – това е тяхното семейство; склонни са към девиантно поведение;

- Ядрото, второто ниво са младежи до 29-годишна възраст, които са израснали в йерархията; имат няколко регистрирани криминални прояви в полицията (грабежи, побои, наркотици);
- Вътрешното ядро, третото ниво, са лица със силно изявен криминален профил, над 30-годишна възраст; те изграждат средното управленско ниво в групировката – имат досег до „най-малките“ и до лидера или „факторите“⁵⁹⁴.

С по-висока репутация се ползват онези фенове, които редовно посещават мачовете на клуба в страната, често пътуват, за да гледат мачове в по-отдалечени точки, ангажират се с доставка на екипировка за агитките и активно подкрепят хореографските изпълнения по стадионите. С особен авторитет се ползват тези, които демонстрират готовност за стълкновения с други симпатизанти или с полицията⁵⁹⁵. Някои анкетирани споменават, че йерархията в групата зависи и от възрастта на поддръжниците. По-младите ултраси уважават по-възрастните, следват ги и им подражават, като това е начин за израстване по стълбицата на фракцията.

Трябва да се има предвид, че за фракциите, феновете на техния отбор, които са в категория А, всъщност също могат да бъдат врагове. Те могат да бъдат също бити ако не се съобразяват с реда и организацията, които се налагат от ръководството на фракцията. Има много примери на тежки инциденти спрямо хора, които са епизодично ходещи на мачове и са нарушили някаква договореност, като например да не се използва определен вид пиротехника.

Много важна роля при агитките има специализацията. Най-общо членовете на някои от фракциите се делят на „певци“ и „войници“. Особена група специалисти са тези, които отговарят за пиротехниката (бомби, димки, факли и пр.). Друга група са тези, които участват в боеве, които са организирани по определен регламент. Например 10 срещу 10, или 30 срещу 30, или 50 на 50 или дори по-големи групи. Част от тези хора участват и в охраната на мачовете, които лидерите организират след 2006 – 2007 г. при договаряне със собствениците на футболните клубове.

Въпреки че всяка от фракциите има лидер, нито един от анкетираните не посочи формална процедура за неговото избиране от агитката. Един от респондентите поясни, че неговата групировка има „главатар“ (ringleader), който организира пеенето и скандирането, има водеща роля в организиране на хореографията и екскурзии. Водачеството му се е утвърдило като постепенен процес, в хода на който той се е доказал като най-сериозният, преданият и обаятелен член на групата⁵⁹⁶. Лидерите на най-влиятелните фракции обаче

⁵⁹⁴ Футболно хулиганство и политически натиск, Илия Вълков, 2013, <http://www.newmedia21.eu/analizi/futbolno-huliganstvo-i-politicheski-natisk/>

⁵⁹⁵ Интервю със спортен журналист.

⁵⁹⁶ Интервю с футболен фен.

често са свързани с криминални мрежи и техният контрол върху групата се основава предимно на страха⁵⁹⁷. За разлика от фракциите, фен клубовете са приели формална процедура за избор на ръководството – председател, съвет на директорите и контролен съвет. Въпреки това, случаят с Димитър Ангелов, описан в предходния раздел, показва, че тези процедури не винаги се спазват.

Въпреки че повечето фракции нямат приет кодекс на поведение, един от интервюираните споменава, че групите имат специфични правила на поведение. Те могат да изискват определен ред за поведение на стадионите, забрани за участие в политически дейности срещу заплащане или пък за удряне на жени и деца. Едно от общите правила за повечето фракции е забраната за разкриване на информацията относно планирани действия пред полицията. Спазването на правилата се контролира в групата и респондентът споменава, че някои от вътрешните стълкновения между фракциите на стадионите са породени именно от неподчинение⁵⁹⁸.

По голямата част от фракциите са сформирани на териториален принцип. Тази териториалност след това се прехвърля и на стадиона. Например, твърдото ядро от привърженици на „Левски“ се помещава в Сектор „Б“ на Националния стадион, докато привържениците на ЦСКА заемат Сектор „Г“. Събранията на всяка фракция обикновено се провеждат в офис в квартала на групата. Много от ултрасите се срещат през седмицата в нарочни помещения или в местни заведения, където планират хореография или правят знамена.

Членство

Повечето от фракциите нямат формална процедура за прием на членове. Някои от респондентите споменават, че всеки симпатизант трябва да се докаже като достоен за членство. Има изпитателен период, през който той трябва да докаже, че другите могат да разчитат на него/нея в критични ситуации (сблъсъци с полицията и/или противници) и при организирането на поддържащи дейности⁵⁹⁹. Веднъж завоювал доверието на групата, новият член трябва да се стреми да не разочарова останалите. Никой от анкетираните не споменава за случаи на прекратено членство на такива основания.

Някои фракции са по-отворени към нови членове от други. Това обикновено има пряко отношение към степента на участие на фракцията в хулигански прояви. Колкото по-голяма е базата от привърженици на даден клуб, толкова по-трудно е отделен човек да стане част от твърдото ядро, и обратно. Това се дължи на факта, че по-популярните организации на футболните поддръжници привличат повече кандидат-членове и могат да си позволят да бъдат по-избирателни. Много по-лесно е да приемат някого във фракцията, ако доверен член го е довел в определения сектор на стадиона или на други прояви на симпатизантите⁶⁰⁰. Един от анкетираните изтъкна, че е изключител-

⁵⁹⁷ Като пример могат да се посочат „София Запад“ и „Animals“.

⁵⁹⁸ Интервю с футболен фен.

⁵⁹⁹ Интервю с футболен фен.

⁶⁰⁰ Интервю с футболен фен.

но трудно човек да влезе в твърдото ядро на най-влиятелните фракции от агитката на „Левски“ – „София Запад“ и „Южна дивизия“⁶⁰¹. За членство в „София Запад“ е необходимо да се спечели доверието на групата и препоръки от поне трима утвърдени членове⁶⁰². Може да се допусне, че една от причините за особено строгата процедура на подбор е фактът, че фракцията се занимава с криминална дейност⁶⁰³, което налага и по-високо ниво на сигурност в организацията.

Според анкетираниите, не се налагат специални тактики за набиране на членска маса, тъй като желаещите са повече от достатъчно. Само анкетираниите поддръжници на „Локомотив“ София посочиха, че крайно десните убеждения са важно предварително условие за членство в тяхната фракция⁶⁰⁴.

Ролята на социалните медии

Ултрасите активно използват социалните мрежи и портали за популяризиране на идеята за членство в определена фракция⁶⁰⁵. Те често изготвят визуални материали – снимки на фракцията по стадионите и клипове в YouTube, които представят живота на редовия ултрас. При все че повечето от интервюираните отричат това да е целенасочена тактика за набиране на членове, присъствието на фракциите в интернет определено е фактор, който вдъхновява младите хора. Освен това информация за фракциите все още се разпространява и чрез широко използване на старите методи (брошури, графити). Всички респонденти бяха категорични, че човек не може да стане член на дадена фракция, ако е активен само в платформите на социалните медии. Непрестанното изпитване на предаността в реални ситуации е необходима предпоставка за членство.

Личните съобщения в социалните медии често се използват от по-младите членове на фракцията като средство за комуникация. Това се потвърждава от анкетирани футболни запалняковци и от полицейски служители. Един от респондентите спомена, че по-младите ултраси често се впускат в словесна ненавист срещу поддръжниците на съперника, но само по интернет. По-старите фенове приемат това като признак на малодушие.

При анализ на начина на използване на социалните медии от българските футболни привърженици, трябва да се прави разлика между използването им като инструмент за влияние върху други привърженици (рекрутиране) и за координиране на ядрата на фракциите, тоест за конспиративна организация. Ползването на социалните медии за целите на влияние и рекрутиране постоянно еволюира. До към 2011 – 2012 г. има смесване между влияние и координация. Използват се интернет форуми, където се договарят събития включително и сблъсъци между вражески фракции. Тогава случайните участници или чуждите провокатори се разпознават по кодови думи и познава-

⁶⁰¹ Интервюта с поддръжници на „Левски“, 19.05.2015 г.

⁶⁰² Вълков (2013).

⁶⁰³ Интервюта с полицейски служители, репортажи в медиите.

⁶⁰⁴ Интервю с футболен фен.

⁶⁰⁵ Димитров (2013).

нето на жаргона. Акаунтите на разкритите „чужди“ се забраняват (блокират). По-късно форумите се затварят и достъпът е възможен само с парола, която се дава след проверка по телефона. Въвеждат се различни допълнителни предпазни мерки като смяна на участниците и проверяване периодично пак чрез телефоните.

Към 2010 – 2011 г. все по-популярни стават фейсбук групите за разширяване на влиянието. При протестите срещу Цар Киро (септември 2011) се създава фейсбук група, която се превръща едновременно в идеологическа и организационна платформа. Протестите продължават около седмица. През фейсбук групата се организират протестите в цялата страна като клубната принадлежност се избягва като тема. Преди полицията да спре форума, той е следен от над 50 хил. участници, към които продължават да се присъединяват нови членове и уличните демонстрации се разрастват. По оценка на полицата около 30 % от заявите в групата действително участват. При сравняване на полицейските данни и заявените планове за участие е видимо, че съотношението обявено присъствие във фейсбук и реално присъствие е много високо. За сравнение, на протестите по еко/природозащитни теми например реално присъстващите са около 10 % от заявите във фейсбук⁶⁰⁶. След забраната на фейсбук групата и забраната на уличните протести, не е намерена подходяща алтернатива през социалните мрежи, тъй като твитър в България не е достатъчно популярна платформа в онзи момент.

Появата на смартфоните води до постепенно отмиране на затворените форуми, тъй като при форумите полицията успява да получи достъп до паролите въпреки „мерките за сигурност“. Новите технологии обаче дават възможност комуникацията да се затвори с помощта на мобилни приложения като вайбър, скайп, месинджър, whatsapp, в някои случаи и чрез по-екзотични софтуери. На привържениците е известно, че полицията има проблем с достъп до тези криптирани комуникационни технологии⁶⁰⁷.

При политическите протести в началото на 2013 г., фракциите нямат някаква специално изразена идеологическа линия, но като цяло подкрепят протестите в дискусиите си. Поради затвореността на форумите им не е възможно да се намери достоверна информация. Подобна е ситуацията и при участието им в другите политически събития от лятото и есента на 2013 г.

Ситуацията е подобна и през лятото на 2015 г., отсъства търсеното на публична подкрепа в откритите фейсбук групи. Според полицейските източници, в затворените им групи няма усилие за голяма организация. Причината е отсъствие на големи източници на финансиране⁶⁰⁸.

⁶⁰⁶ Интервю с експерт, специализирал се по българските социални медии.

⁶⁰⁷ Интервюта с офицери от полицията.

⁶⁰⁸ Интервюта с офицери от полицията.

6. ПРОЯВИ И ДЕЙСТВИЯ

Прояви, несвързани с насилие

Ненасилственото поведение на ултрасите и футболните хулигани се свързва с различните им дейности в подкрепа на футбола по стадионите. Действията могат да се групират както следва:

Графити, стикери и надписи из целия град; подготовка на видео съдържание. Чрез графити обикновено се изобразява емблемата и/или името на любимия клуб или наименованието и емблемата на фракцията. Те обикновено се изобразяват върху влакове, пустеещи строителни обекти и пр. Надписи се поставят навсякъде, включително върху обществени сгради. Стикерите нерядко могат да се видят върху пътни знаци, автобуси и влаковете на метрото. Целта на ултрасите е да изпълнят града с образи, свързани с любимия им футболен клуб. Както вече споменахме в предходния раздел, това се използва за привличане на нови членове. При все това е възможно визуализациите да са с обидно, расистко или хомофобско съдържание.

Носене на определени марки, шалчета и друго облекло. Неформалният стил на обличане винаги е бил отличителна характеристика на ултрасите и хулиганите. Макар че се е развил така, че да се прикрие от полицията принадлежността към определена фракция, днес той е добре известен на властите и на широката общественост. В България ултрасите не се придържат стриктно към обичайните марки ("Fred Perry", "Lacoste", "Ben Sherman" и пр.), а избират дрехи с големи качулки и дълги ципове, за да могат да скрият лицата си от полицията и да се предпазят от дима по стадионите⁶⁰⁹.

Хореографски изпълнения на привържениците: скандиране, веене на знамена и пеене по стадионите. Ултрасите полагат значителни усилия и отделят време за подготовка и изпълнение на хореография, включително композиране на песни, писане на текстове за песни и изработка на знамена. Текстовете и знамената обикновено са свързани с триумфа на любимия клуб или са обидни за противниковия отбор. Понякога знамената са свързани с теми, които представляват интерес за ултрасите. Чрез знамената например ултрасите изразяват отношението си към собствениците на клуба или към Закона за опазване на общественения ред при провеждането на спортни мероприятия. Към скандирането или крещенето срещу състезателите или други зрители на послания, които подбуждат към омраза въз основа на расова, национална, регионална или религиозна принадлежност, трябва да се подхожда като прояви на насилие.

Протести и маршове. Ултрасите и хулиганите участват в паради, почитайки паметта на исторически личности, например чрез проявата „Луков марш“⁶¹⁰. През 2015 г. маршът е посетен от поддръжници на „Левски“ и ЦСКА и се охранява от симпатизанти на „Берое“ (Стара Загора). Всяка година футболните хулигани вземат участие в прояви срещу ежегодния София Прайд. По време на такива демонстрации съперничествата се загърбват и участниците от различните

⁶⁰⁹ Интервю с футболен фен.

⁶¹⁰ Вж. бележка 254.

фракции се обединяват в името на общата националистическа или патриотична кауза. Поддръжниците на различни фракции участват в маршовете заедно и съблюдават строги правила за поведение, спуснати от съответните лидери.

Пътувания. Улtrasите често организират пътувания до други градове в страната или в чужбина, за да отидат на мач на любимия отбор.

Дарителски кампании. Макар това да не е широко известно, фракциите на улtrasите често се ангажират в дарителски кампании, например набирането на пари за изплащане дълговете на клуба им.

Прояви, свързани с употреба на насилие

Насилствените прояви могат да се групират в няколко категории:

Вкарване на стадиона и хвърляне на терена или сред зрителите на пиротехника и други средства, което може да представлява опасност за живота на хората. Най-честото нарушение по стадионите е използването на пиротехника. Улtrasите възприемат пиротехниката като начин за създаване на атмосфера по стадионите и често я включват в своите режисирани хореографски изпълнения. Пиротехническите средства обаче нерядко се превръщат в оръжия и биват хвърляни по терена. През 2000 г. самоделна бомба убива 30-годишен мъж, който няма нищо общо със съперничествата между фракциите. На 26 февруари 2011 г. хулиганите на ЦСКА бомбардират полицията с парчета желязо и бетон, димки, факли и бомбички. Ранени са тридесет и двама полицейски служители, вследствие на което симпатизантите на ЦСКА са изгонени от стадиона на полувремето.

Нахлуване на терена с намерение да се възпрепятства или да се прекрати провеждането на спортната проява. Отявлена проява на футболно хулиганство бе успешното нахлуване на поддръжниците на ЦСКА на стадиона в Мездра, по време на мач с местния отбор на 21 март 2010 г. Мачът не е бил достатъчно охраняван (всъщност изобщо не е била подсигурана охрана) и улtrasите на ЦСКА са се възползвали от възможността, за да изразят своето недоволство⁶¹¹.

Рушене и увреждане на обществена инфраструктура (инсталации на спортните терени и зали, превозни средства, търговски обекти и пр.). Това е една от най-разпространените хулигански прояви, като почти всяко решавашо дерби в страната се съпровожда от чупене на седалките на стадиона и на превозни средства. Струва си да се отбележи, че футболните хулигани понякога прибегват до вандализъм като израз на позицията им по отношение на определени политики. През 2013 г. хулиганите на ЦСКА причиняват сериозни щети на сградата на БФС. Те чупят прозорците и щурмуват сградата, като нанасят още поражения. Причината е недоволство от управленските решения на Съюза⁶¹².

⁶¹¹ *24chasa.bg*, Съдят 10 фенове на ЦСКА за скандала в Мездра (видео), 26.03.2010 г.

⁶¹² *Dnevnik.bg*, Съдът постанови домашен арест за фенове, потрошили централата на БФС, 02.07.2013 г.

Неплащане на сметки в кафенета и ресторанти. Това е много разпространена практика преди и след мачове. Ультрасите и хулиганите обикновено седят по кафетата и ресторантите около стадионите на големи групи, като често прекаляват с алкохола и употребяват наркотици, след което заплашват персонала и напускат, без да си платят.

Уредени боеве между фракциите. Груповите сбивания между агитките възникват не само преди, по време на и след мачовете, а и под формата на уредени боеве между противникови фракции. Няколко анкетирани потвърдиха, че има практика да се организират боеве в различни формати⁶¹³. Един от анкетираните малолетни спомена случай на организиран бой между привърженици на „Левски“ и ЦСКА в близост до училищна сграда. Според експерт от органите на реда, джентълменството и старите ценности постепенно отмират сред футболните хулигани. По-старите скинари са организирали боеве между равностойни групи и са си стискали ръцете след боя. Сега положението не е такова и 10 поддръжници могат да скочат на бой дори срещу двама от съпернически клуб, атакуват се имуществото и автомобилите на поддръжниците на противника, младите хулигани използват ножове, правят си селфита и позират в социалните мрежи⁶¹⁴. Според служители на полицията, някои фракции заплащат на лица, владеещи бойни изкуства, да участват в организирани боеве. Някои от фракциите са сформирали и свои собствени „бойни клубове“, като наемат спортна база и членовете им се обучават на бойни техники.

Един от най-сериозните сблъсъци между групировките става през 2006 г. преди дербито между „Левски“ и ЦСКА. Повече от 100 привърженици на отборите са въввлечени в сбиване в близост до Националния дворец на културата, след като хулиганите на ЦСКА нападат офис на феновете на „Левски“⁶¹⁵. Една от хулиганските прояви след мач, която приковава общественото внимание, е проявената бруталност на поддръжниците на „Левски“ към симпатизантите на „Черно море“ след мача между двата отбора на 13 август 2011 г. във Варна. Феновете на „Черно море“ празнуват победата на клуба си в един бар, когато вътре нахлуват десетина маскирани хулигани на „Левски“ и нападат привържениците на домакините. Те използват непозволен оръжия като ножове, чукове и други инструменти. Петима души, сред които и млада жена, са тежко ранени⁶¹⁶.

През 2012 г. назряват етнически напрежения, свързани с групово сбиване между хулигани на „Левски“ (София) и „Сараево“ (Босна и Херцеговина). В нощта преди мача босненските ултраси започват да нарушават обществения ред и да провокират полицията. На мястото пристигат хулигани на „Левски“ и сблъсъкът става неизбежен. Има ранени, сред които журналист и полицай. На следващия ден ултрасите на „Левски“ вдигат изключително обидни флагове по време на мача.

⁶¹³ Интервюта с футболни фенове.

⁶¹⁴ Интервю с експерт от МВР.

⁶¹⁵ Йотов, С., На мач – с паве, *в. Капитал*, 21.09.2006 г.

⁶¹⁶ *Dnevnik.bg*, Установени са двама от ултрасите след мача „Черно море“ – „Левски“ във Варна, 25.08.2011 г.

Кражби, включително на знамена на противникови фракции. На 26 февруари 2011 г. хулигани на „Левски“ пленяват знамето на водещата фракция „14“ на ЦСКА. Тъй като това се приема от ултрасите за голямо унижение, поддръжниците на ЦСКА отговарят, като организират бой, където хулиган на ЦСКА е наръган с нож. Това събитие става повратен момент за футболната хулиганска общност в България, тъй като довежда фактически до разпускането на крайнодясната фракция „14“ на ЦСКА⁶¹⁷. Един от анкетираните споменава, че срещу феновете от неговата група често се извършват обири от страна на противникови фенове.

Нападения срещу отделни фенове, минавачи или представители на малцинствата. Нападенията срещу отделни хора често се оправдават с омраза, основана на расови, национални, регионални или религиозни признаци. Ненавистта, като доминираща природа на тези актове на насилие, ги превръща в едни от най-тежките прояви на хулиганство. Индивидуалните физически нападения, извършени на стадионите, лесно могат да прераснат в групови сбивания.

Пример, който илюстрира нетърпимостта на ултрасите/хулиганите към определени етнически малцинства, е случаят с 29-годишния мюсюлманин от турски произход Георги Димитров, който през 2013 г. е пребит и изпада в кома⁶¹⁸.

Участие в протести с насилие. Много често по време на протести, в които участват поддръжници на футбола, се стига до ескалация и насилие. През 2008 г. стотици хулигани протестират срещу първия София Прайд и се опитват да атакуват участниците. Арестувани са над 60 души, като са задържани и иззети множество ножове, бомби и коктейли „Молотов“⁶¹⁹.

През 2014 г. футболни хулигани правят опит за нападение на джамия в Пловдив⁶²⁰. Демонстрацията, в която участват около 2 000 – 3 000 души, предимно националисти и поддръжници на футболни клубове, тръгва от Съдебната палата и протестира срещу връщането на недействащата Куршум джамия на Главното мюфтийство, за което същия ден трябва да се произнесе и Пловдивският съд. Напрежението сред множеството ескалира, когато масата от протестиращи започва да хвърля камъни срещу историческата Джумая джамия, изпочупва прозорците ѝ и се опитва да я щурмува, като влиза в сблъсъци с полицията.

След това хулиганите правят опит да нападнат Турското консулство в Пловдив и сградата на партията „Движение за права и свободи“, но са разпръснати от полицията. Арестувани са 120 души, като четирима получават леки присъди.

⁶¹⁷ Тарандова, Е., Б. Къртунов, Войната на знамената, *в. Кантал*, 02.03.2011 г.

⁶¹⁸ *Dnevnik.bg*, Липсата на стратегия за борба с футболното хулиганство доведе до погрома в Пловдив, 25.05.2003 г.

⁶¹⁹ Чалева, Л., Десетки в ареста след гей парада в София, *В: dnes.dir.bg*, 28.06.2008 г.

⁶²⁰ *Mediapool.bg*, Футболни хулигани вилнях в Пловдив, 14.02.2014 г.

7. ПОЛИТИЧЕСКА ОБВЪРЗАНОСТ И КОМЕРСИАЛНО МОТИВИРАНИ ДЕЙСТВИЯ НА ХУЛИГАНИТЕ

Близост до политически идеологии и политически формации

Интервютата, проведени с футболни запалнянковци и представители на МВР, сочат, че клубовете на футболните поддръжници не са пряко свързани с определени партии. Един от респондентите споменава, че членовете на отделните фракции вероятно подкрепят десни и националистически политически партии (в частност „Атака“ и НФСБ), но няма твърди кръгове във фракциите, формирани въз основа на приближеност към дадена политическа партия. Преди няколко години „Атака“ е особено популярна сред ултрасите и хулиганите, но те проумяват, че това не е истинска националистическа партия⁶²¹. Друг анкетиран обяснява, че съществуващите националистически партии са популисти и не съумяват да предприемат каквито и да е практически стъпки. Независимо от това той признава, че ултрасите споделят доста от идеите на „Атака“⁶²².

На регионално равнище има случаи на местни фракции, които подкрепят конкретен политик⁶²³. Един от поддръжниците на „Нефтохимик“ (Бургас) спомена, че една от водещите фигури в клуба е общински съветник от НФСБ, който, по негово мнение, несъмнено е повлиял политическите пристрастия на целия клуб⁶²⁴. По мнението на експерт, всички фракции са политически зависими. Партиите имат специално упълномощени лица, които отговарят за връзките с фракциите и им дават инструктаж как да се държат в определени политически ситуации⁶²⁵.

Политически идеологии и комерсиалното участие на улицата

Кризата на подкрепата при политическите партии и политическото инженерство при създаването на нови партии в България създаде различни системи за използване на футболните агитки. Същевременно не бива всяко участие на организирани футболни фенове в политически митинги и протести да се обяснява като комерсиално (платено).

Може да се твърди, че **автентично политическо присъствие** на агитките има почти веднага след промените на 10.11.1989 г. Футболът е мотивиращ фактор за включване в протестни шествия и палаткови лагери и в България. В лагера пред президентството през 1990 г. е сформиран щаб на ФК „Левски“⁶²⁶.

⁶²¹ Интервю с футболен фен.

⁶²² Един от анкетираните посочи като пример това, че одобрява идеята на „Атака“ да се национализират всички предприятия, които в момента са отдадени на концесия на чуждестранни инвеститори.

⁶²³ Интервю с футболен фен. Той спомена, че такава е ситуацията в Пловдив, Стара Загора, Велико Търново, но не може да каже конкретни имена.

⁶²⁴ Интервю с футболен фен.

⁶²⁵ Интервю с експерт на МВР.

⁶²⁶ Футболните агитки – юмрукът на масите. 29.04.2013 г. <http://www.trud.bg/Article.asp?ArticleId=1954338>

Включването в уличните протести на привържениците на „Левски“ София е мотивирано преди всичко с личния опит с насилие от страна на милицията към най-активните футболни привърженици. Идеологията на участието е в много отношения повърхностна. Цветът на опозицията е син, като този на футболния клуб. Появява се фрагментарна историческа памет, като футболен фолклор се преплита с реални исторически факти. Твърди се, че клубът е репресиран от комунистическата партия, много хора от ръководството на „Левски“ след 1944 г. са убити или пратени в лагери.

Всички анкетираните потвърждават, че членовете на клубовете са политически активни винаги, когато има масови протести или други прояви, на които те могат да изразят гражданска позиция. Има обаче разногласия дали тези участия са плод на действителни лични убеждения, или се дължат на това, че феновете са платени и контролирани от определени политически/бизнес кръгове. Според експерт има нещо като „пазар“ за наемане на футболни привърженици за участие в обществени протести, но той не е организиран посредством ядрото на фракцията и участието е доста разнородно. Докато през 1997 г. поддръжниците на „Левски“ са били използвани в протестите срещу тогавашното правителство, един от анкетираните хулигани споменава, че това е единственият „истински“ протест, в който е участвал. Той определя протеста като истински, защото е участвал в него по лично убеждение и поради избухналите безредици⁶²⁷.

Би могло да се направи обобщението, че през 1997 г. има **смесени мотиви** при футболни агитки на „Левски“ да участват в окупирането на Орлов мост, в атаката срещу Народното събрание и последвалото улично насилие. От една страна те са срещу „комунистическото правителство на Жан Виденов“. Те искат да свалят „правителството, предизвикало фалита на банките, икономическата криза, мизерията на народа, получаващ средна заплата 30 долара“. Допълнителен нефинансов мотив за представителите на агитката да се включат е възможността да се сбият с полицията. Същевременно при тези протести има чисто комерсиален мотив. Според дългогодишен фен на „Левски“, ключови фигури от опозицията започват да плащат на фенове за участие в протести: „Бакърджиев [бъдещ вицепремиер на СДС – бел. р.] плащаше за всеки участник, плащаше компенсации за наранявания, за всеки бой. Дори тези, които не си падаха по СДС участваха. Плащането създава ред и дисциплина. Ако не бяха парите, един път едни ще дойдат, други няма да дойдат. Бакърджиевите хора плащаха в немски марки, в онези времена това бяха много и сигурни пари. Тогава с всеки ден левът се обезценяваше“⁶²⁸.

Според източниците, 1997 г. е повратен момент във включването на футболните фенове в протестни действия, който слага началото на комерсиалното им използване (срещу заплащане). Хората около Бакърджиев, който е ключова фигура в СДС и в правителството на СДС, оценяват потенциала на агитките и запазват каналите за връзка с футболните лидери. Вероятно по тази причина няма включване на футболни фенове при протести през целия мандат на СДС (1997 – 2001 г.).

⁶²⁷ Интервю с футболен фен.

⁶²⁸ Интервю с дългогодишен привърженик на „Левски“.

Темата за политическото ползване на футболните агитки се появява при следващата икономическа криза. По време на протестите срещу „тройната коалиция“, пред Народното събрание на 14 януари 2009 г. привърженици от категория С предизвикват охраняващите парламента органи на реда. Основното ядро е съставено от членове на фракцията „София Запад“ и членове на агитката на „Локомотив“ Пловдив. МВР задържа и двама хулигани от Бургас. Те са с черни качулки или кърпи, които закриват лицата им. Трийсетина маскирани младежи се вклиняват сред протестиращите като оформят затворен кръг. Арсеналът им съставлява предмети от градския интериор – снежни топки, камъни, вериги. Последвалите сблъсъци между полиция и протестиращи компрометира мирния антиправителствен протест. Според интервюираните, това е началото на използването на фракциите като **инструмент за компрометиране** на протести⁶²⁹. „Провокаторите винаги са материално стимулирани. Достатъчно е да вкарате една групичка от десетина човека, които да предизвикат няколко души от протестиращите да се обърнат срещу тях. Това винаги привлича вниманието на медиите и е достатъчно, за да се всее смут“⁶³⁰.

Полицейските данни от 2009 г. показват, че в протестите през същата година са участвали представители на много фракции. Присъствието на безработни симпатизанти от провинцията, които не биха могли да си платят пътуването до столицата, показва, че феновете не са се озовали там поради идеологическите си убеждения. Фактът, че на протеста не е имало присъствие от твърдото ядро на фракциите, сочи, че плащането не се е осъществило чрез фракцията⁶³¹.

През 2013 г. се отчита бум на платеното използване на футболни фенове. Участието на ултраси и хулигани в протестите срещу правителството през 2013 г. е предмет на обществен дебат, тъй като се приема, че определени политически партии плащат на ултраси и хулигани, за да участват в протеста и да провокират полицията⁶³². Партиите, за които се разпространяват такива твърдения, са Българска социалистическа партия, „Атака“ и ГЕРБ. Широко се дискутира възможността тези партии да са платили на отделни ултраси и хулигани, най-вече сред поддръжниците на ЦСКА⁶³³. Въпреки че повечето от анкетиранияте от фракциите отказват да обсъждат този въпрос с подробности, някои твърдят, че по време на протестите през 2013 г. от „Атака“ са плащали на ултраси и хулигани от ЦСКА, докато ГЕРБ са плащали на ултраси и хулигани от „Левски“, за да участват в протестите⁶³⁴.

От източници от полицията би могло да се обобщят някои различия при фракциите в техните отношения с политическите партии.

⁶²⁹ Интервю с експерт от МВР.

⁶³⁰ Вълков, И., *Футболно хулиганство и политически натиск*. Медиите на 21 век, достъпно на: <http://www.newmedia21.eu/analizi/futbolno-huliganstvo-i-politicheski-natisk/>

⁶³¹ Интервю с експерт от МВР.

⁶³² Митов, Б., Планът „Сидеров“ с „криминалните банди“, които „ignorevolen“ провали. В: *Mediapool.bg*, 21.06.2013 г.

⁶³³ Интервю с експерт от МВР.

⁶³⁴ Интервю с поддръжник на ЦСКА, 09.06.2015 г.

Фракции на „Левски“ София не участват при протестите през февруари 2013 г., когато пада правителството на Бойко Борисов (2009 – 2013) и са предизвикани предсрочни избори. Според източниците, агитката на **„Левски“ София** не просто се смята за близка до партията на Борисов ГЕРБ, но през онзи период човек от ръководството на футболния клуб плаща за това да не се ходи по протестите. Действително не се появяват привърженици нито на „Южна Дивизия“, нито на „София Запад“.

При ЦСКА ситуацията е различна – там в онзи момент има раздробяване на фракциите, които достигат до 12-13 и въпреки опитите за контрол от страна на МВР, 2-3 от фракциите участват в уличните сблъсъци. През 2013 г. привържениците на ЦСКА се превръщат в своеобразен резервоар за малките националистични формации и политическото инженерство. При уличните сблъсъци от февруари участват както по идеологическо-комерсиални причини, така и по преобладаващо комерсиални. „Офанзива“ има традиционни връзки с ВМРО чрез фракцията „14“, които не са се слели с „Офанзива“. От страна на „Animals“ има подкрепа към „Атака“ и лидера ѝ Волен Сидеров, чрез субфракция на „Animals“ от Самоков⁶³⁵.

От интервюта прави впечатление, че в протестите от началото на 2013 г. има специално усилие да се избегнат каналите за информация, които софийската полиция има във фракциите в София. Освен участниците от „14“ и 2-3 други фракции на ЦСКА, преобладават участници от агитките извън София (Пловдив, Пазарджик, Русе – чрез Бисер Миланов-Петното⁶³⁶). От София в протестите се търсят млади мъже, които не са регистрирани като рискови футболни фенове. По тази причина срещу заплащане се набират участници от фитнес зали, трениращи бойни изкуства и ММА бойци. Освен националистическите партии „Атака“ и ВМРО, в организацията участват и по-малки партии с радикална дясна идеология на бизнесмени с противоречива репутация като партията на Слави Бинев – ГОРД и „Свободен народ“.

Политическата нестабилност от 2013 – 2014 г. показва нови примери на използването на различни фракции от политически формации и политици. След

⁶³⁵ Специално внимание заслужава обаче мястото, от където започват анти-правителствените протести, а именно Варна. В полицейските справки футболните агитки в града обикновено не се определят като рискови. По тази причина някой от наблюдателите за влиянието на футболните агитки върху политиката вярват, че случилото се е организирано от посредници познаващи модела на работа в МВР. Първоначално в протестите преобладават фенове на ЖСК „Спартак“. Особеното в този случай е, че футболните привърженици вече са участвали в протести срещу високите цени на тока в предходни години. Варна е обаче и градът, в който агитките се включват в необичайни протести като тези срещу добива на шистов газ. Това дава основание да се предполага, че организаторите на протестите около „Атака“ имат съвпадение с интереса на руски държавни фондове, финансиращи кампаниите срещу шистовия газ. Смята се, че същите футболни фенове от протестите през януари 2012 г. се оказват включени в протестите през януари 2013 г. Дали това са платени протести отново от „Атака“ или някоя друга националистическа формация или това е естествена спонтанна само-организация възникнала срещу шока от сметките за електричество и отопление няма ясен отговор, освен съвпадения.

(Варна е третия по големина град на страната и има два популярни футболни клуба „Черно море“ и „ЖСК Спартак“, който изпада от А група).

⁶³⁶ Бисер Миланов – Петното присъства в полицейски регистрации за участие в наркоразпространението в Русе – Пазарът на наркотици в България, Център за изследване на демокрацията, 2003.

изборите през май 2013 г. бе формирано ляво-центристко правителство на БСП и ДПС с помощта на „Атака“. На 14 юни 2014 г. избухнаха най-големите протести в София и други големи градове на страната от началото на прехода през 1990 г. Причината бе опита за назначаване на силно противоречивия бизнесмен Делян Пеевски, депутат от ДПС и съсобственик на голям брой печатни и електронни издания, за председател на ДАНС. В първите дни на протеста се появиха и нови форми на **контрапротести**, в които се използваха футболни фенове. Първоначално бе направен опит да се използват старите провокационни форми от страна на актьори като политическата формация СИЛА и криминално проявения и чест участник в протести Бисер Миланов-Петното⁶³⁷. Те се оказаха неуспешни, тъй като бяха очаквани от страна на протестиращите и МВР⁶³⁸. Нова форма, която до този момент не се среща, е **протекцията на политици**. Лидерът на „Атака“ Волен Сидеров и други депутати започнаха да ползват охрана от футболни привърженици след като протестиращите обсаждат централата на „Атака“ или когато протестиращи пресрещат политиците от „Атака“⁶³⁹. Функция на бодигардове поемат представители на субфракция на „Animals“ (ЦСКА) от Самоков, заедно с други представители от „Animals“⁶⁴⁰.

Малко по-късно, след като стратегите на правителството приеха, че в София има достатъчно привърженици на БСП, които, макар и възрастни, могат да поддържат контрапротестите, бе решено да се търси нов активен инструмент за подкрепа на коалицията БСП-ДПС – нова силна популистка партия. Благодарение на финансиране, осигурено от българската банка КТБ⁶⁴¹ и с подкрепата на Делян Пеевски, започна създаването на една нова формация около бившия телевизионен водещ Николай Барекков. Политическата формация „България без цензура“ (ББЦ), по-късно преименувана в Български демократичен център“ (БДЦ)⁶⁴² бе изградена практически от нулата. Целта бе да се замени „Атака“ с нова дясно-центристка формация, която да помогне за запазване на властта от БСП и ДПС при едни нови избори.

Създаването на популярност и структури на ББЦ в страната е много интересен пример за проект на политическото инженерство, какъвто не се бе случвал в България от възстановяване на парламентарната демокрация през 1990 г. Технологията включва провеждане на концерти-митинги на бъдещата

⁶³⁷ <http://fakti.bg/bulgaria/70668-peti-den-v-zashtita-na-oresharski>

⁶³⁸ Няма яснота, защо политическото ръководство на МВР решава да попречи на тези провокации при положение, че бе ясно, че ще помогнат за компрометиране на протестите. Съществуват различни предположения, че протестите ще стихнат скоро или че може да се стигне до насилие, което допълнително да компрометира правителството.

⁶³⁹ „Атака“ успя да привлече силно недоволство от страна на протестиращи и опозиция, защото въпреки че партията се определяше като националистична формация, подкрепи правителство с ДПС (партия на турското и ромско малцинство).

⁶⁴⁰ Интервю с полицейски служители в София и футболни фенове от ядрото на Офанзива.

⁶⁴¹ КТБ бе 4-та по големина банка в България, намесите ѝ в политическите конфликти и изключително рисковата инвестиционна политика доведе до фалит на банката през юни 2014 г., предизвиквайки най-голямата финансова нестабилност в страната след 1996 г.

⁶⁴² ББЦ спечели 10,66 % на европейските избори през април 2011 г. ставайки 4-та по големина политическа формация https://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D1%8A%D0%BB%D0%B3%D0%B0%D1%80%D0%B8%D1%8F_%D0%B1%D0%B5%D0%B7_%D1%86%D0%B5%D0%BD%D0%B7%D1%83%D1%80%D0%B0

партия ББЦ с участие на известни певци, актьори и политици, които се отразяват от телевизия ТВ7⁶⁴³. Първоначално основен организатор на футболните фенове бе ВМРО, но малко по-късно след като собственикът на КТБ Цветан Василев купи ПФК „Ботев“ Пловдив, на политическите митинги започнаха да идват всички фракции на „Ботев“. При някои от митингите в София привържениците на „Ботев“ достигаха до 3 000, а в големите градове, където ББЦ правеше митинг-концерти – до 1 000. Според различни източници⁶⁴⁴, се очертава още едно ново явление на сътрудничество между фракции от различни отбори. В случая става въпрос за такова между „Ботев“ Пловдив и фракцията „Animals“ на ЦСКА, чрез договаряне на сумите с лидера им Росен Животното.

При създаването на ББЦ се налагат и ограничения в поведението на фракциите на улицата. Твърди се, че „Цветан Василев не позволява“ на организаторите да насочват участниците да извършват анти-Борисов и анти-ГЕРБ действия⁶⁴⁵ (в онзи момент ГЕРБ са в опозиция).

През целия период на протести срещу правителството на БСП-ДПС другата голяма политическа формация ГЕРБ почти не използва футболни фенове. ГЕРБ организира транспорта и организацията на млади мъже от страната да присъстват на протестите в София, но избягва футболни фенове. Причините са различни. Смята се, че МВР е под контрола на БСП и ДПС (съответно лесно ще индифицира участниците), и че подобно участие може да доведе до инциденти, които да предизвикат негативни реакции в общественото мнение⁶⁴⁶.

След кризата с банка КТБ, агитките изчезват от политическите протести. Двата големи софийски футболни клуба „Левски“ София и ЦСКА влизат в много тежка криза, като ЦСКА е обявен във фалит и отива в 3-та група, а Левски завършва на 7-мо място на първенството 2014 – 2015 г. Последницата е, че публиката и при двата отбора силно намалява, фракциите също чувствително свиват състава си. Кризисната 2014 – 2015 г. доведе до това, че 4-те футболни отбора с големи футболни агитки – „Левски“ София, ЦСКА София, „Ботев“ Пловдив и „Локомотив“ Пловдив смениха собствениците си.

Един от неясните въпроси, които остават, е **фигурата на посредника**. Всички източници са съгласни, че в партиите има хора, които са специализирани в това да контактуват с агитките и да осигуряват участието им в протести. Това са обикновено бивши полицаи работили с агитките⁶⁴⁷ или „бивши футболисти на клуба, които пият с криминалните босове в агитките“⁶⁴⁸. Как точно се контролират и насочват „финансовите потоци“ от партиите, как се

⁶⁴³ ТВ7 е телевизията, в която Николай Барев е директор и също се смята за собственост на Цветан Василев.

⁶⁴⁴ Интервю с полицейски служители в София и Пловдив и футболни фенове от ядрото на Офанзива.

⁶⁴⁵ Интервю с полицейски служител.

⁶⁴⁶ Интервю с полицейски служители.

⁶⁴⁷ Интервю с полицейски служител.

⁶⁴⁸ Интервю с футболни фенове от ядрото на „Южна дивизия“.

организира уличното поведение – за това има само общи коментари. Това, което се коментира от участници на ниските нива във фракциите е, че се „плаща мизерно за участие“⁶⁴⁹. „От 20 до 50 лева, в някои случаи пица и бира“⁶⁵⁰. Тези посредници обаче се ползват с доверие във фракциите – знае се, че плащат. Съответно следят за броя на включилите се. Има случаи, в които се поставят критерии за включване. Например при охраната на офиса и депутатите на „Атака“ има изискване да са над 80 кг⁶⁵¹. При неизпълнение на поетите ангажименти плащат за наказание чрез „наказателните бригади“ във фракцията. Наказва се и за нарушаване на дисциплината. Има случаи на смяна на фракциите, когато не са могли да осигурят достатъчно участници⁶⁵².

Протести на етническа тема с политическа подкрепа

Три инцидента са показателни за участието на футболни фенове в протести на етническа тема: безредиците в с. Катунца от 2011 г., с. Гърмен и кв. Орландовци от 2015 г.

Както вече споменахме, националистическата кауза често обединява противникови фракции и става повод за съвместни акции като протести и демонстрации (с прояви на насилие). Най-известната акция в това отношение е свързана със събитията в с. Катунца през 2011 г. Хулигани, поддръжници на най-големите клубове в страната, се събират в Катунца, за да търсят възмездие за смъртта на младеж, убит от автомобил, чийто шофьор, приближен до небезизвестен ромски бос и неговото семейство, избягва от местопроизшествието. Инцидентът предизвиква обществени безредици и поредица от вандалски прояви, включително палежи и сблъсъци между футболните хулигани и ултра-десни формации, от една страна, и местните роми, от друга. Футболните хулигани нахлуват в селото със скандиране: „Смърт на циганската измет!“, като предизвикват бунтове и подпалват два от имотите на местния неформален ромски лидер⁶⁵³.

През пролетта на 2015 г. избухва местен етнически сблъсък и безредици в с. Гърмен, а по-късно и протести в столичния квартал Орландовци.

Гърмен е малка община в близост до границата с Гърция до гр. Гоце Делчев с около 16 хил. човека население. След като около стотина младежи от ромския квартал на Гърмен нападат няколко българи, започват протести от българското население, подкрепено от Гоце Делчев и околните села, с искания държавата да се справи с ромската престъпност и да бъдат премахнати незаконните ромски постройките. Това, което привлича вниманието на медиите е, че се включват членове на фен клуб на ЦСКА в Гърмен и членове от фен клуба на „Левски“ в Гоце Делчев, както и група криминално проявени (също от Гоце Делчев). До този момент няма подобни случаи на участие на футболни привърженици в сблъсъци в малки населени места, обикновено

⁶⁴⁹ Интервю с футболни фенове.

⁶⁵⁰ Интервю с полицейски служители.

⁶⁵¹ Интервю с футболни фенове от ядрото на „Южна дивизия“.

⁶⁵² Интервю с полицейски служител.

⁶⁵³ *24chasa.bg*, Измъкнаха цар Киро от Катунца, футболни фенове нападат, 24.09.2011 г.

отиват в големите градове за подобни прояви. В Гърмен започват да пристигат представители на фракции от София и Пловдив. Причината е, че местен бизнесмен от Гърмен, занимаващ се с търговия на месо, има стари контакти с една от субфракциите на ЦСКА⁶⁵⁴. Успоредно с включването на агитките от София и Пловдив, следва включване на политици от ВМРО⁶⁵⁵. В крайна сметка служителите на реда успяват да спрат голямо участие от страна на фракциите.

Малко след това последва нов протест със същата тема след сблъсък между ромски и български младежи в софийския квартал Орландовци. Отново има мобилизация на фракциите, включване на политици от националистичните партии и отново струпване на големи полицейски сили и непубличен натиск от страна на МВР върху лидерите на фракциите.

В рамките на двата инцидента, които продължават няколко седмици, следват два тежки случая на побой от футболни фенове на представители на ромското малцинство, които предизвикват опасенията, че може да се стигне до вълна от насилие. Относително бързото разкриване на извършителите показва, че полицията в София има достатъчно капацитет да реагира, и че познава рисковите футболни фенове.

В заключение е необходимо да кажем, че използването на фракциите от различни футболните отбори при инцидентите от септември 2011 г. (Катунца) и май-септември 2015 г. (Гърмен и Орландовци) показва, че ромската линия на кофронтация става изключителна рискова по отношение радикализацията на футболните агитки. Част от проблемът, който се очертава, е възникването на устойчиви зони на конфликт между ромското малцинство и българското население. Това са кварталите в големите градове, където физическите инциденти между роми и българи стават нормална форма на демонстрация от двете страни. Съответно радикалните националистически партии търсят подкрепата на футболните фракции. Темата води до коалиране, каквото не е имало до преди 3-4 години. На улицата фракции, иначе враждебни помежду си на стадиона, се договарят за сътрудничество в използване на насилие срещу голяма група от хора. Политици от националистичните формации от своя страна използват инцидентите и напрежението, за да получат медийни изяви. Съответно да се опитват да привлекат електорална подкрепа за своите политически формации преди местни избори⁶⁵⁶.

Трябва да се отбележи, че тенденцията на използване на футболни фенове в политически протести или инциденти с етническо напрежение (в местни общности) крие опасност не просто от радикализация на футболните фенове, но на самите конфликти, в които те биват привлечени да участват. В този смисъл, експертното познаване на този процес е изключително важно, както и създаването на добре информирани мерки за предотвратяването на бъдещи негови проявления.

⁶⁵⁴ Интервю с полицейски служители.

⁶⁵⁵ Интервю с полицейски служител.

⁶⁵⁶ И през двете години на гореописаните инциденти се провеждат местни избори в България, при които националистическите формации имат добро представяне.

8. МЕРКИ НА ИНСТИТУЦИИТЕ И ПРАВОПРИЛАГАЩИТЕ ОРГАНИ

Основната институция, отговорна за справяне с футболното хулиганство, е Министерството на вътрешните работи. Първият опит за въвеждане на системен мониторинг над футболното хулиганство е направен през 2000 г. чрез сформиране на работна група към ГДНП на МВР, която по-късно, предвид нарастващата сериозност на проблема, се разширява и в състава ѝ се включват представители и на други дирекции на МВР. На работната група на централно равнище се възлага извършването на анализи и прогнози за развитието на футболното хулиганство, включително чрез използването на данни от социологически проучвания сред населението⁶⁵⁷. Статистиката на полицията от този период сочи, че повечето футболни хулигани са от двата най-големи фен клуба на „Левски“ и ЦСКА и се намират в София. През 2002 г. полицията наблюдава около 546 активни футболни хулигани и около 300 други лица, склонни към такова поведение (особено след употреба на алкохол)⁶⁵⁸. Броят на малолетните (на възраст 12-14 години), замесени в противообществени прояви, свързани с футболно хулиганство, е 126⁶⁵⁹. Хулиганските прояви в другите спортове са били (и все още са) изолирани и се смята, че представляват далеч по-нисък риск за обществената безопасност.

По това време полицията и БФС започват да правят оценка на риска на футболните мачове в съответствие с утвърдени международни практики, за да могат да предприемат необходимите мерки за опазване на обществения ред преди, по време на мачовете и след тях. Факторите, взети под внимание, за да се определи нивото на риска, включват: важността на мача в първенството, степента на активност на поддръжниците, получена информация за очакваната посещаемост, организирани пътувания от страна на поддръжници от други места и пр.

През 2004 г. се приема *Законът за опазване на обществения ред при провеждането на спортни мероприятия* (ЗООРППСМ). В него се въвеждат редица разпоредби, които гарантират по-добра сигурност и безопасност по време на футболните мачове, както и по-строги наказания за проявите на футболно хулиганство (вж. по-долу раздела за правната рамка). Експертите от правоохранителните органи изразиха безпокойство, че единният автоматизиран регистър за футболното хулиганство, който се изисква според ЗООРППСМ, все още не е създаден. Регистърът би следвало да съдържа всички данни за наложени законови санкции, лица, срещу които се водят следствени действия, и престъпления, свързани с футболно хулиганство.

През 2014 г. сектор „Хулиганство, екстремизъм и спортни мероприятия“ към ГДНП бива разпуснат и след реорганизация бива възстановен в края на 2015 г. като Сектор „Национален информационен център по сигурността на спортни мероприятия“. Секторът изпълнява функциите на национална контактна точка по въпросите на футболното хулиганство и изготвя информация с аналитичен или прогностичен характер, както и оценка на риска за мачовете,

⁶⁵⁷ Радева (2009).

⁶⁵⁸ Радева (2009).

⁶⁵⁹ Радева (2009).

като отговаря за сътрудничество с чуждестранните полицейски служби при провеждане на международни спортни мероприятия. Процесът на реструктуриране и нефункционирането на това звено за определен период нарушава приемствеността на мониторинга и систематизирането на информацията, свързана с футболното хулиганство, от националната полиция, тъй като данните, събрани през годините, биват архивирани без актуализация и без достъп за изтеклия период⁶⁶⁰.

СДВР изглежда разполага с един от най-специализираните отдели за справяне с футболното хулиганство, основан през 2008 г. като реакция на разрастващите се връзки между футболните фенове и крайнодесните движения. През последните няколко години отделът е повишил ефективността на своята работа по отношение броя на обвиненията във футболно хулиганство, издържали в съда⁶⁶¹. Отделът разполага със собствена и добре поддържана база данни с оперативна информация, но липсва яснота доколко тя е достъпна и за други полицейски отдели и доколко данните от териториалните полицейски участъци (включително София) системно се въвеждат в единната криминална статистика. Подобен отдел действа и във втория по големина град – Пловдив, откъдето също се докладва подобрена ефективност при налагането на санкции (поради успешно сътрудничество със съдилищата) и превенция на инциденти, свързани с безредици.

От 2000 г. насам всички систематични усилия, предприети от полицията за справяне с футболното хулиганство, се натъкват на един съществен проблем при наблюдението и статистическото измерване на мащабите на явлението – липсата на разпоредаби в *Наказателния кодекс*, които да разграничават футболното хулиганство от останалите нарушения на обществения ред. Проявите на футболно хулиганство се регистрират от полицията и съда като „общоопасни“ или „тежки“ прояви на хулиганство, поради което органите не могат да отчетат действителните мащаби на проблема. Независимо от правните развития и специализацията на правоприлагащите органи за борба с футболното хулиганство, **все още няма системна полицейска статистика и анализ на явлението.**

Отговорните органи прилагат няколко **превантивни мерки** в опитите си да предотвратят проявите на футболно хулиганство по стадионите:

- **Оценка на риска на мачовете**, въз основа на която се планират и организират мерките по сигурността и охраната, не само на стадиона и по време на мача, а също след мача и във вътрешността на града, за да не се допусне увреждането на обществено имущество и да се предотврати заплахата за сигурността на гражданите от страна на футболните фенове. Това често налага разполагането на полицейски служители из града, които да извършват предварителни проверки и да наблюдават поведението на привържениците.

⁶⁶⁰ Интервю с полицейски служител.

⁶⁶¹ Пак там. Докато преди няколко години едва 10 % от акциите на полицията завършваха с присъди за хулиганство, днес този процент е 90 %. Това се дължи на факта, че отделът си изгради практика редовно да изпраща полицейски служител на съдебните заседания заедно с обвиняемия и така по-добре се информира за мотивите на съда, като подобрява своята работа.

- **Строги проверки на сигурността на стадионите** и възпрепятстване на достъпа на фенове със забрана или лица в нетрезво състояние, както и влизане със забранени предмети (алкохол, наркотици, пиротехнически средства, оръжия и пр.) – за различните мачове се определят различни нива на сигурност, като за големите дерби-мачове е обезпечено най-високото ниво на сигурност. На това вероятно се дължи и фактът, че през последните няколко години най-тежките прояви на хулиганство се разразиха на непопулярни мачове, които обикновено се провеждат в по-малките градове⁶⁶². Според служители на реда, поддръжката и инвестициите в стадионите и спортните съоръжения е още една област, в която са необходими спешни подобрения, за да отговарят те на международните стандарти за безопасност (например монтаж на системи за видеонаблюдение /CCTV/).
- **Стюарди на стадионите** всъщност се избират от кръговете на хулиганите и не преминават през задължителна проверка и проучване съгласно изискванията на международната практика, а едновременно с това не получават и необходимото обучение по сигурност и безопасност, което според анкетираните подкопава ролята им по стадионите⁶⁶³. Има отразени в медиите случаи, в които самите стюарди предизвикват безредици по стадионите⁶⁶⁴.
- Ефективен подход за предотвратяване инциденти на насилие е полицейските служители от специалните звена за справяне с футболното хулиганство от София и Пловдив да пътуват заедно с привържениците за мачове на по-големите футболни клубове, когато домакини на мача са по-малки градове. Местната полиция, която охранява такива мачове, не е запозната с високорисковите лица от големите фракции и няма опит в предотвратяването на инциденти на насилие⁶⁶⁵.
- **Предварителен разпит** на заподозрени потенциални извършители и тяхното временно задържане. Няколко интервюирани споменават, че полицията често провежда разпити преди началото на мачовете, ако разполага с някаква вътрешна информация⁶⁶⁶.
- **Превантивни разговори с лидерите на водещите фракции.** Полицията често води превантивни разговори с лидерите на фен клубовете. Въпреки че не винаги може да се има доверие на водачите на фен клубовете, че ще спазят обещанията си, органите на реда приемат, че диалогът с фракциите е от изключително значение⁶⁶⁷.

Ангажирането на лидерите на фракциите с превантивните мерки на полицията често повдига въпроса къде е границата между превенцията на насилието и осигуряването на чадър над извършителите в хода на разследването срещу получаване на информация. Информаторите не се регистрират по стандартната процедура и с тях се работи доста неформално⁶⁶⁸.

⁶⁶² Например през м. юли 2015 г. възниква тежко сбиване между поддръжници на ЦСКА на мач в малък български град (вж. <http://www.sportal.bg/news.php?news=556431>)

⁶⁶³ Интервю със спортен журналист и футболен фен.

⁶⁶⁴ Например <http://www.sportal.bg/video.php?video=46552>; <http://www.blitz.bg/sport/article/138062>

⁶⁶⁵ Интервю с полицейски служител.

⁶⁶⁶ Интервюта с футболни фенове.

⁶⁶⁷ Интервю с полицейски служител.

⁶⁶⁸ Интервю с бивш полицейски служител, специалист в борбата с футболното хулиганство.

Поради политическата чувствителност на футболното хулиганство изглежда, че полицията избягва да работи за предотвратяването или пресичането на високорисковите отношения между политическите партии и фракциите. Дори ако е налице достатъчно информация, че политици от ултрадесни/националистически партии активно се готвят да предизвикат безредици по време на политически протест с участието на футболни хулигани, полицията предпочита да работи „асиметрично“. Това означава, че се предупреждават феновете, но политическите посредници остават незасегнати. Подобна линия на пасивно поведение се наблюдава и от страна на специализираните звена на ДАНС, които би трябвало да се борят с политическия радикализъм и екстремизъм.

Репресивните мерки, които се прилагат от органите, включват 24-часово задържане, глоби, забрана за посещение на мачове и лишаване от свобода. Висш полицейски ръководител спомена, че глобите не са ефективно средство, тъй като футболните запалнянковци често нямат с какво да ги платят, а държавата не разполага с ефективна система за събиране на глоби. Според него забраната за посещаване на футболни мачове е много по-ефективна мярка в сравнение с глобите, тъй като изважда хулигана от „сцената“⁶⁶⁹. Забраната може да важи от една до три години, но спазването ѝ трябва да се контролира, за да бъде ефективна. Всъщност няколко анкетираните споменаха, че забраната не винаги се привежда в изпълнение⁶⁷⁰. Според СДВР, през 2015 г. са били наложени 25 забрани за посещение на мачове на запалнянковци, докато през предходни години броят им е бил много по-висок. ЗООРППСМ предвижда възможност срещу извършителите на футболно хулиганство да се повдигнат обвинения пред съда пряко от полицията, без участието на прокурор. Същевременно съдът трябва да се произнесе както относно престъпните състави, така и по административните нарушения, като полицията няма правомощия да наложи административни санкции, както е в много други държави-членки на ЕС. Така прилагането на административните санкции става по-тромаво.

Футболните клубове и БФС играят подпомагаща роля в борбата срещу футболното хулиганство. Във футболните клубове се назначава координатор по сигурността, който си сътрудничи с фен клубовете, полицията и отговорниците по сигурността на спортните обекти. Един от анкетираните обясни, че неотдавна някои от фен клубовете също са определили лица, отговорни за сътрудничеството с футболния клуб и полицията – лице за връзка на поддръжниците⁶⁷¹. Такава мярка се предвижда и в *Закона за опазване на общественя ред при провеждане на спортни мероприятия*⁶⁷². Ефективността на тази новост тепърва предстои да се оценява, въпреки че бяха изразени съмнения доколко някой от хулиганските кръгове може пълноценно да сътрудничи на полицията⁶⁷³. Хроничната липса на материални възможности при спортните клубове често е причина да не се вземат всички законови мерки, за да се предотврати насилието по време на мачовете, които те организират.

⁶⁶⁹ Интервю с полицейски служител.

⁶⁷⁰ Интервю с футболен фен.

⁶⁷¹ Интервю със спортен журналист.

⁶⁷² ЗООРППСМ, чл. 17а.

⁶⁷³ Интервю със спортен журналист.

В своята *Стратегия за развитие на футбола 2012 – 2016*⁶⁷⁴ БФС разглежда футболното хулиганство като заплаха за развитието на спорта в страната. В усилията си да осъществи Стратегията, съюзът подкрепя въвеждането на система от стюарди по време на мачове и учредяването на Сдружението на българските футболни привърженици. БФС отговаря и за прилагането на санкции срещу клубовете за прояви на хулиганство от страна на фенове, най-вече под формата на парични глоби или налагане на забрана на играчи от съответните футболни клубове да участват в мачове. Според официалната статистика на Съюза, за периода 2010 – юни 2015 г. институцията **897** пъти е налагала наказания на българските футболни клубове от двете големи професионални групи (Таблица 5).

Таблица 5. Санкции, наложени от Българския футболен съюз⁶⁷⁵

Сезон	Група „А“	Група „Б“	Общо
2014 – 2015	167	34	201
2013 – 2014	153	17	170
2012 – 2013	186	39	225
2011 – 2012	104	46	150
2010 – 2011	133	18	151
Общо	743	154	897

Източник: БФС.

Няма информация за превантивни програми, насочени към обучението на младите поддръжници на футбола, или към предотвратяване набирането на младежи в хулиганските кръгове⁶⁷⁶. Редица добри практики, чрез които се повишава ефективността на мерките срещу футболното хулиганство, вече се прилагат в доста държави-членки на ЕС и лесно могат да се възприемат и в България⁶⁷⁷. Експерти от правоохранителните органи изразиха безпокойство, че независимо от наличието на специално законодателство за справяне с футболното хулиганство в България и от прилагането на редица мерки, това не се съпътства от последователна държавна политика и единен стратегически

⁶⁷⁴ Български футболен съюз (2012) *Стратегия за развитие на футбола 2012 – 2016*. Достъпна на адрес: <http://gong.bg/football-sviat/euro-2016/comment/bfs-predstavi-strategiia-za-razvitie-na-futbola-do-2016-g-205347>

⁶⁷⁵ Официална статистика, предоставена на ЦИД от Българския футболен съюз по отношение на наказанията, наложени на футболните клубове в резултат на хулигански прояви на техните поддръжници за периода 2011 – 2015 г.

⁶⁷⁶ Примери за такива програми в други държави са лекции на полицейски служители и футболисти от противникови отбори в училищата, организиране на благотворителни футболни мачове между противникови фракции на фенове и пр.

⁶⁷⁷ Интервю със спортен журналист. Примери за такива мерки са електронна система за достъп до стадиона, поименни билети, професионални разпоредители и пр.

подход към проблема. Футболното хулиганство трябва да се възприема в по-широка рамка от страна на политически отговорните субекти, като се вземат под внимание и рисковете, произтичащи от връзките му с десния екстремизъм и незаконното му използване за политически цели.

Високото текучество и честите организационни промени в МВР прекъсват приемствеността и устойчивостта на действията по системното наблюдение, събирането на оперативна информация, поддържането на мрежа от информатори и натрупването на умения и експертен опит за справяне с футболното хулиганство. Освен това в момента полицията е основният защитен фронт срещу явлението, докато други институции, например образователната система, не са въввлечени в усилията за преустановяване на набирането и радикализацията на футболни хулигани.